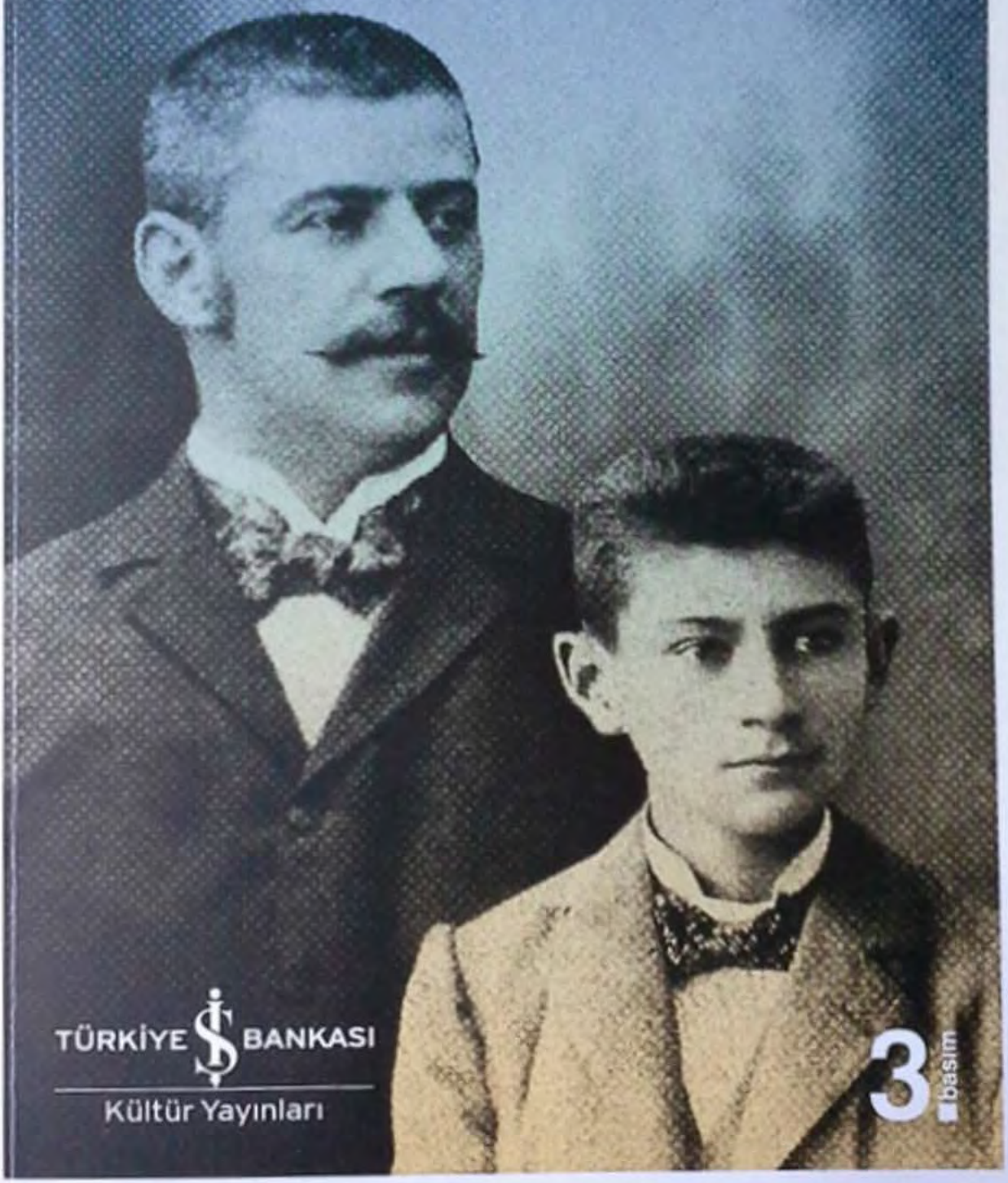
MODERN KLASİKLER DİZİSİ -82

FRANZ KAFKA

BABAYA MEKTUP

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN:
REGAİP MİNARECİ

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

3. basım

Genel Yayın: 3617

MODERN KLASİKLER DİZİSİ

FRANZ KAFKA
BABAYA MEKTUP

ÖZGÜN ADI
BRIEF AN DEN VATER

Bu kitap DAAD (Alman Akademik Değişim Servisi) desteğiyle Europäisches Übersetzer Kollegium'da çevrilmiştir.

ÇEVİREN
REGAİP MİNARECİ

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2015
SERTİFİKA NO: 29619

EDİTÖR
GAMZE VARIM

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
MEHMET CELEP

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM AĞUSTOS 2016, İSTANBUL
3. BASIM ŞUBAT 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-832-2 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı Istanbul (0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İstiklal Caddesi, Meşelik Sokak No: 2/4 Beyoğlu 34433 İstanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Modern
Klasikler
Dizisi -82

Franz Kafka

Babaya Mektup

Almanca aslından
çeviren: Regaip Minareci

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Schelesen

Çok sevgili babam,

Geçenlerde bir ara, neden senden korktuğumu savunduğumu sormuştun. Her zaman olduğu gibi sana verecek yanıt bulamamıştım; bunun nedeni kısmen sana karşı gerçekten duyduğum korku, kısmen de bu korkuyu gerekçelendirmek için konuşurken aşağı yukarı bile olsa toparlayamayacağım kadar çok ayrıntının gerekiyor olmasıdır. Sana burada yazılı yanıt vermeye çalışsam, yanıtım epeyce eksik kalır, çünkü yazarken bile korkum ve bunun sonuçları beni senin karşında durduruyor, çünkü konunun boyutu belleğimi ve aklımı fazlasıyla aşıyor.

Mesele senin gözünde her zaman çok basit göründü, hiç değilse benim yanımda ve de ayrım yapmadan seçtiğin başka pek çok kişinin yanında bu meseleden söz ettiğinde böyle oldu. Duruma aşağı yukarı şöyle bakıyor olmalıydın: Bütün yaşamın boyunca çok çalıştın; her şeyini çocuklarının, özellikle benim uğruma feda ettin, ben de bu sayede "günümü gün ederek" yaşadım, istediğim mesleğin eğitimini almakta tamamen özgür bırakıldım, karnımı nasıl doyuracağım kaygısı, daha doğrusu herhangi bir kaygı taşımam için hiçbir nedenim olmadı; sen bunun karşılığında benden minnettarlık beklemedin, "çocukların minnettarlığını" bilen biriydin, ama

ben yine de hiç değilse herhangi bir yakınlık ya da bir duygudaşlık işareti gösterebilirdim; bunun yerine öteden beri senden kaçıp odama, kitaplara, zıpır arkadaşlara ve çılgınca fikirlere sığındım; seninle asla açık konuşmadım, sinagogda yanına gelmedim, Franzensbad'da seni hiç ziyaret etmedim, bunun dışında da aileye bağlılık nedir hiç bilmedim, ne işle ne de senin başka meselelerinle ilgilendim, fabrikayı başına sarıp sonra da seni ortada bıraktım, Ottla'nın dik kafalılığını destekledim; senin için parmağımı oynatmazken (sana tiyatro bileti bile alıp getirmem) eller için her şeyi yaparım ben. Hakkımdaki yargını özetlersen, beni doğrudan ahlaka aykırı ya da kötü bir davranışla değil (son evlilik girişimim dışında belki) ama soğuklukla, el gibi durmakla ve nankörlükle suçladığın ortaya çıkıyor. Hem beni sanki olanlar benim suçummuş gibi suçluyorsun; ben sanki bir dümen kırışıyla her şeyi farklı tesis edebilirmişim, seninse olanlarda zerre kadar suçun yokmuş, varsa da bana karşı çok iyi davranmanmış gibi yapıyorsun.

Senin bu her zamanki yorumunu ancak şu noktada doğru buluyorum: Bizim yabancılaşmamızdan senin tümüyle suçsuz olduğuna ben de inanıyorum. Gelgelelim ben de aynı şekilde tümüyle suçsuzum. Senin bunu kabul etmeni sağlayabilseydim, o zaman –yeni bir yaşam mümkün olmazdı, bunun için ikimizin de yaşı geçti– bir tür barış sağlanır, senin ardı arkası kesilmeyen suçlamaların son bulmaz, ama azalırdı.

Tuhaf ama, söylemek istediklerimi bir şekilde seziyorsun. Örneğin geçenlerde bana şöyle dedin: "Sana karşı dıştan başka babaların davrandıkları gibi davranmış olmasam da –başkaları gibi rol yapamadığım içindir bu– seni hep sevdim." Şimdi baba, bütününe baktığımda bana karşı beslediğin iyi duygulardan hiç kuşku duyma-

dım, ama bu sözünü doğru bulmuyorum. Sen rol yapamazsın, bu doğru, ancak sırf bu yüzden başka babaların rol yaptığını savunmaya kalkışman ya açıkça ve tartışılamaz bir diretmedir ya da –bence işin gerçeği bu– aramızda bir şeylerin yolunda gitmediğinin, bundan senin de sorumlu ama suçsuz olduğunun örtülü ifadesidir. Kastettiğin gerçekten buysa o zaman hemfikiriz demektir.

Olduğum kişiye yalnızca senin tesirinle dönüştüğümü söylemiyorum tabii ki. Bu çok abartılmış olurdu (üstelik bu abartıya yatkın biriyim ben). Şu kolaylıkla mümkün: Senin etkinden büsbütün bağımsız büyüseydim bile, senin gönlüne uygun bir insan olamazdım. Muhtemelen çelimsiz, ürkek, kararsız, huzursuz biri olurdum hani; ne Robert Kafka ne de Karl Hermann*, ama gerçekte olduğumdan bambaşka biri olurdum ve seninle mükemmel anlaşabilirdik. Arkadaşım, patronum, amcam, büyükbabam, evet hatta (yani biraz çekinerek belki) kayınpederim olmandan mutluluk duyardım. Ama işte baba olarak bana göre fazla güçlüydün; özellikle de erkek kardeşlerim küçük yaşta öldükleri, kız kardeşlerim onlardan çok sonra dünyaya geldikleri ve bu durumda ben ilk sarsıntıya tek başıma dayanmak zorunda kaldığım için böyleydi, bense bunun için fazlasıyla güçsüzdüm.

İkimizi karşılaştır: Ben –iyice kestirmeden ifade edersem– belli bir Kafka temeline sahip, ancak Kafka'lara özgü yaşam, ticaret ve sahip olma arzusunun değil; daha çok Löwy'lere** özgü gizli, çekingen ve farklı yönde etki eden ve sıklıkla kesilen bir dürtünün harekete geçirdiği bir Löwy'yim. Buna karşılık sen gücünle, sağlığınla,

---

* Robert Kafka, Hermann Kafka'nın erkek kardeşi Philipp'in oğludur. Karl Hermann ise Franz Kafka'nın enişteşidir. Hermann Kafka her ikisine de büyük saygı duymaktaydı. (ç.n.)

** Kafka'nın annesinin ailesi. (ç.n.)

iştahınla, sesinin enerjisiyle, ifade yeteneğinle, kendinle barışıklığınla, dünyayı avucuna almışlığınla, sebatınla, hazırcevaplığınla, insan sarraflığınla, belli ölçüdeki cömertliğinle, tabii bu meziyetlerin parçası olan, mizacının ve bazen de öfkenin seni kışkırtıp sürüklediği bütün hataların ve zaaflarınla gerçek bir Kafka'sın. Seni amcalarım Philipp, Ludwig ve Heinrich'le kıyaslayabildiğim kadarıyla genel dünya görüşün açısından tam bir Kafka değilsin belki. Bu tuhaf, burasını ben de tam olarak anlayamıyorum. Hem onların hepsi sana göre daha neşeli, daha canlı, daha teklifsiz, daha vurdumduymazdılar ve senin kadar katı değildiler. (Ayrıca senin bu özelliklerini almışım, ancak sende olup da benim mizacımda olmayan gerekli karşılıkların noksanlığına rağmen mirası fazlasıyla iyi yönettim.) Ama öte yandan sen de bu konuda çeşitli dönemlerden geçtin; çocukların –özellikle de ben– seni düş kırıklığına uğratmadan ve aile ocağında üzmeden önce belki daha neşeli biriydin (çünkü dostlar geldiğinde farklı biri oluyordun) ve şimdi muhtemelen daha neşeli birisin, çünkü –belki Valli dışında– çocuklarının sana veremediği o sıcaklığı torunların ve damadın veriyorlardır herhalde.

Her durumda biz seninle çok farklıydık ve bu farklılığımız yüzünden birbirimiz için öylesine tehlikeliydik ki, ağır gelişen bir çocuk olan benim ve senin gibi gelişimini tamamlamış bir adamın birbirlerine ileride nasıl davranacaklarını biri önceden hesaplamak istese, senin beni benden geriye hiçbir şey kalmayacak şekilde düpedüz ayaklarının altına alıp ezeceğini varsayabilirdi. Yani bu gerçekleşmedi, canlıların ne yapacakları öngörülemiyor, ama bundan da kötüsü oldu belki. Bu konuda senin suçlu olduğuna zerre kadar inanmadığımı unutmamanı senden sürekli rica ediyorum. Üzerimde kaçınılmaz bir şekil-

de etkili oldun, ancak bu etkiye yenik düşmemi özellikle geliştirdiğim bir hainliğe yormaktan artık vazgeçmelisin.

Ürkek bir çocuktum, buna karşın bütün çocuklar gibi biraz da inatçıydım mutlaka, annem de şımartmıştı beni kuşkusuz, ancak çok güç idare edilebilen bir çocuk olduğuma inanmıyorum; sıcak bir sözcüğün, usulca elimden tutulmasının, tatlı bir bakışın istenilen her şeyi sağlayamayacağına inanmıyorum. Bu arada özünde iyi kalpli ve yumuşak bir insansın (aşağıda yazacaklarım bununla çelişmeyecek, bir çocuk üzerinde bıraktığın görünür etkiden söz ediyorum yalnızca), ancak her çocuk iyiliği bulana kadar arama kararlılığına ve cesaretine sahip değildir. Bir çocuğa kendi mizacın doğrultusunda, yani güç, gürültü ve öfkeyle yaklaşabiliyorsun yalnızca; bu durumda bütün bunlar ayrıca çok işine geldi çünkü beni güçlü ve yürekli bir çocuk olarak yetiştirmek istiyordun.

İlk yıllarda uyguladığın eğitim yöntemlerini bugün doğrudan tanımlayamam elbette, ancak sonraki yıllardan yaptığım çıkarımlardan ve Felix'e* karşı sergilediğin davranışlardan bunu gözümde yaklaşık olarak canlandırabiliyorum. Bu noktada daha şiddetle dikkate alınması gerekir ki, o zamanlar bugüne göre daha genç, daha zinde, daha çılgın, daha doğal ve daha kaygısızdın, ayrıca işin bütün zamanını alıyordu; bana günde bir kez bile görünemiyordun ve bu yüzden üzerimde asla azalıp alışkanlığa dönüşmeyen, daha derin bir etki yaratıyordun.

İlk yıllara ait yalnızca tek bir olayı doğrudan anımsıyorum, belki sen de anımsıyorsundur bunu. Bir gece su diye durmadan vızıldanmıştım, susadığımdan değildi elbette, muhtemelen kısmen kızdırmak kısmen de kendimi oyalamak içindi. Yaptığın birkaç sert uyarı fayda etme-

---

* Kafka babasının, torunu Felix'le kurduğu sıcak ilişkiye sıklıkla değiniyor. (ç.n.)

yince, beni yatağımdan almış, evin kapısının önündeki koridora* çıkarmış ve kapıyı yüzüme kapatarak beni orada geceliğimle kısa bir süre tek başıma bırakmıştın. Bunun yanlış olduğunu söylemek istemiyorum, o sırada gece istirahatini sağlamak başka yolla gerçekten mümkün değildi belki, ama ben bununla senin eğitim yöntemlerini ve üzerimdeki etkisini tarif etmek istiyorum. Sonrasında herhalde sözünü dinlemiştim, ancak bundan içsel bir hasar görmüştüm. Anlamsızca su istemenin bana göre doğallığıyla dışarıya bırakılmanın olağanüstü korkunçluğu arasında mizacım gereği asla doğru bir bağlantı kurmayı başaramadım. Devasa adamın, babamın, en üst merciin neredeyse nedensiz gelivereceği, beni gece vakti yatağımdan alıp kapı önündeki koridora bırakabileceği ve onun gözünde böylesi bir hiç olduğum yönündeki kahredici düşünceyle yıllar sonra bile acı çektim.

Bu o zamanlar yalnızca küçük bir başlangıçtı, ancak bana sıklıkla hükmeden bu hiçlik duygusu (gelgelelim başka açıdan da değerli ve verimli bir duygu) kaynağını çoğunlukla senin etkinden almaktadır. Benim ihtiyacım biraz yüreklendirilme, biraz güleryüz, biraz da yolumun açılmasıydı; ama sen bunun yerine yolumu kapattın, tabii bunu kendime başka bir yol seçmem için iyi niyetle yaptın. Ne var ki ben bunu becerecek biri değildim. Örneğin asker gibi selam vermeyi ve yürümeyi iyi başardığım zaman beni yüreklendirirdin, ne var ki gelecekte asker olmayacaktım; ya da tıka basa yemek yediğim, dahası yanında bira içtiğim zaman, ya da senden duyduğum şarkıları anlamadan söylediğimde ya da en sevdiğin deyimleri papağan gibi tekrarladığımda yüreklendirirdin

---

* Mektupta *Pawlatsche* olarak geçen sözcükle, binayı çepeçevre dönen balkon kastediliyor. Çekçe *pavla* sözcüğü, Avusturya Almancasına uyarlanmıştır ve İtalyancadaki *parvola loggia*'dan türediği tahmin edilmektedir. (ç.n.)

beni, ancak bunların hiçbirinin geleceğimle ilgisi yoktu. Beni aslında bugün bile yalnızca kendinin de zarara uğradığın, özsaygının benim tarafımdan incitildiği (örneğin evlenme niyetim gibi)* ya da benim yüzünden incindiği (örneğin Pepa bana hakaret ettiğinde) hallerde yüreklendiriyor olman tipik durumlardır. Böyle zamanlarda yüreklendirilirim, bana değerim hatırlatılır, yapmaya hakkımın olabileceği evliliklere dikkatim çekilir ve Pepa enikonu kınanır. Ancak bunlar bir yana, bu yaşımda yüreklendirilmeye artık neredeyse hiç açık değilim; öncelikle benim söz konusu olmadığım durumlarda devreye giren bir yüreklendirmenin bana ne yararı olabilir ki?

O zamanlar, evet o zamanlar her bakımdan yüreklendirilmeye ihtiyacım olabilirdi. Senin sırf fiziki yapın bile beni eziyordu. Örneğin aynı kabinde sıklıkla soyunduğumuzu anımsıyorum. Ben sıska, çelimsiz, kuruydum; sen güçlü, boylu boslu ve iriydin. Daha kabindeyken bile kendimi acınası bulurdum, üstelik yalnızca senin değil bütün dünyanın karşısında bu böyleydi, çünkü sen benim için her şeyin ölçütüydün. Sonra kabinden çıkıp insanların karşısına geçtiğimizde senin elinden tutmuş, tahtalara yalınayak ve ürkerek basan, sudan korkan küçük bir iskelettim: İyi niyetle bana durmadan gösterdiğin ancak beni derinden utandıran yüzme hareketlerini tekrarlamayı beceremez, sonra da derin bir çaresizliğe düşerdim ve bütün alanlarda edindiğim kötü deneyimlerim böylesi anlarda müthiş bir uyum içinde olurdu. Kendimi en rahat hissettiğim anlar, senin bazen benden önce soyunduğun ve kabinde tek başıma kaldığım, sonra sen beni yoklamak için gelip kabinden kovalayıncaya kadar

---

* Kafka burada Julie Wohryzek ile planladığı evliliğin, Hermann Kafka'nın adına leke sürüleceği kaygısıyla karşı çıkması sonucunda gerçekleşememesini kastediyor. (ç.n.)

insan içine çıkmanın utancını ertelediğim zamanlardı. Sıkıntı çektiğimi anlamamış gibi yaptığın için sana şükran duyar, hem de babamın fiziğiyle gururlanırdım. Ayrıca aramızdaki bu fark bugün bile benzer biçimde sürüyor.

İlaveten senin zihinsel baskınlığın da bu doğrultudaydı. Çalışarak böylesine yükselmeyi sırf kendi gücünle başarmıştın, dolayısıyla kendi görüşüne sınırsız bir güven duyuyordun. Çocukluğumda, sonraları gelişip büyümekte olan genç insanın gözünde olduğu kadar müthiş biri değildin aslında. Koltuğundan dünyayı yönetiyordun. Senin fikrin doğruydu, başka her fikir çılgıncaydı, aşırıydı, kaçıklıktı, normal değildi. Bu arada özgüvenin öylesine büyüktü ki, tutarlı davranma zorunluluğu hissetmiyor, ama yine de haklılıkta diretmekten vazgeçmiyordun. Bir konuda hiçbir fikre sahip olmadığın da olurdu, bu yüzden konuyla ilgili olası tüm fikirler istisnasız yanlış olmak zorundaydı. Örneğin Çeklere söverdin, sonra Almanlara, ardından Yahudilere; üstelik ayrım yaparak değil, her konuda söverdin ve sonunda geriye senin dışında kimse kalmazdı. Benim gözümde, haklılıkları düşünceyi değil kendi şahıslarını baz alan bütün zorbaların sahip olduğu o muamma özelliği edinmiştin. En azından bana öyle gelirdi.

Bu arada benim karşımda gerçekten de şaşılacak bir sıklıkta haklı çıkardın; konuşurken bu doğaldı, çünkü konuşma fırsatımız pek olmazdı, ancak gerçekte de bu böyleydi. Tabii bu da pek anlaşılmaz bir şey değildi. Öyle ya, bütün düşünce sistemim senin ağır baskın altındaydı, senin düşüncelerinle örtüşmeyen düşüncelerimle ilgili olarak da –özellikle de bunlarda– durum böyleydi. Sözümona senden bağımsız olan bütün fikirler baştan beri senin menfi yargının baskısı altındaydı; fikri tamamen ve sürekli olarak uygulayıncaya kadar buna katlanmak

neredeyse olanaksızdı. Burada herhangi bir yüksek fikirden değil, çocukluk dönemine ait o küçük girişimlerden söz ediyorum. Herhangi bir konudan mutluluk duymak, bununla dolup taşmak, eve gelip dile getirmek yeterliydi ve yanıtın alaylı bir iç geçirme, başını iki yana sallama ve parmaklarınla masayı tıklatma olurdu: "Daha güzel şeyler de gördüm ben," ya da "Bana anlatıyorsun ama dert senin," ya da "Kafam pek yerinde değil," ya da "Olaya bak!" ya da "Git bununla kendine bir şey al!" Derdi başından aşkın biri olarak her çocuksu ufak tefek şey için senden heyecanlanman beklenemezdi elbette. Mesele de bu değildi zaten. Asıl mesele, tutarsız mizacın gereği çocuğuna sürekli ve ilkesel olarak düş kırıklıkları yaşatmak zorunda olmandı, dahası malzemenin birikmesiyle bu tutarsızlık durmaksızın güçlenip sonunda alışkanlığa dönüşürdü; arada bir benimle aynı düşünceyi paylaştığında ve çocuğun düş kırıklıkları sonunda sıradan yaşamın düş kırıklıkları olmadığında –mesele, bilindiği gibi her şeyin ölçütü sayılan şahsındı çünkü– bu düş kırıklıkları insanı özünden yakalardı. Eğer sen karşı çıkmışsan ya da karşı olduğunu yalnızca tahmin edebilmişsem bile şuna ya da buna karşı beslediğim cesaret, azim, umut ve sevinç sonuna kadar sürmezdi; ve senin karşı olduğun, yaptığım neredeyse her şeyde kuşkusuz tahmin edilebiliyordu zaten.

Bu, fikirleri olduğu kadar insanları da kapsardı. Bir insana azıcık ilgi duymam –ki mizacım gereği pek sık gerçekleşen bir şey değildi bu– duygularımı tamamen hiçe sayarak ve kararımı dikkate almayarak hakaret, iftira ve aşağılamayla bana girişmene yetiyordu. İşin sıkıntısını örneğin Yiddiş dilinde oyunculuk yapan Löwy gibi günahsız ve çocuksu insanlar çekmek zorunda kalırlardı. Onu tanımadığın halde, şimdi artık unuttuğum

korkunç bir şekilde haşerelerle kıyaslamıştın ve sevdiğim insanlara sıklıkla yaptığın gibi elinin altında hazır bulundurduğun köpekler ve bitlerle ilgili atasözüne otomatikman sarılmıştın.* Oyuncuyu burada özellikle anıyorum, çünkü onunla ilgili sözlerini şu dipnotla kaydetmiştim: "Babamın (hiç tanımadığı) dostum hakkında böyle konuşmasının nedeni onun dostum olmasıdır. Beni, çocukluğumda ona karşı yeterince sevgi ve minnet duygusu beslememekle suçlarsa bunu daima yüzüne vurabilirim." Sözlerinle ve yargılarınla beni nasıl üzüp utandırdığın konusunda gösterdiğin mutlak duyarsızlığı hiçbir zaman anlayamadım; öyle ki sanki kudretinden haberin yokmuş gibiydi. Benim de sözlerimle seni kırdığım çok oldu, ama sonrasında bunu daima anlardım, canım acırdı, ancak kendime hâkim olamaz, sözcüklerin ağzımdan çıkmasını engelleyemezdim, onları daha söylerken pişman olurdum. Ama sen sözcüklerle kolayca hücuma geçerdin, ne söylerken ne de sonrasında birilerine acırdın, insan senin karşında tümüyle savunmasız kalırdı.

Ama senin bütün eğitimin böyleydi. Öyle sanıyorum ki, sen eğiticilik yeteneğine sahipsin; senin tarzında birine eğitim yoluyla bir faydan olurdu mutlaka; kendisine söylediklerinin akla uygunluğunu kabul eder, başka hiçbir şeyle ilgilenmez ve işleri aynen uygulardı. Ancak çocukluğumda bana söylediklerin adeta Tanrı buyruğuydu, bunları asla unutmazdım, benim için dünyayı değerlendirmemde –özellikle de seni değerlendirmemde ki bu konuda tümüyle başarısız oluyordun– elimdeki en önemli araçtı. Çocukluğumda seninle çoğunlukla

---

* "Körle yatan şaşı kalkar" atasözümüze denk olan Alman atasözü "Köpeklerle yatan bitli kalkar" olarak metinde yer aldığı için haşerelerden söz edilmektedir. Kafka hayranlık duyduğu Yahudi oyuncu Jizchak Löwy ile tanışıp dost olmuştur. Ancak babası bu meteliksiz oyuncuyla kurduğu yakınlığa karşıdır. (ç.n.)

yemekte bir araya geldiğim için verdiğin dersler büyük ölçüde doğru sofra adabını kapsardı. Masaya konulan yenmek zorundaydı, yemeğin kalitesi hakkında konuşmak yasaktı – ancak sen yemekleri çoğunlukla yenilemez bulurdun, "Hayvan yiyeceği" derdin, "Davar"ın (aşçı kadın) berbat ettiğini söylerdin. Açlığının şiddetinden ve her şeyi hızlı, sıcak ve büyük lokmalar halinde yemeyi sevdiğinden, çocuğun acele etmek zorunda kalırdı; sofrada kasvetli sessizlik olur, uyarılarla bölünürdü: "Önce ye, sonra konuş," ya da "Daha hızlı, daha hızlı, daha hızlı," ya da "Gördün mü, ben yemeğimi çoktan bitirdim." Kemikleri dişlerle parçalamak yasaktı, ama sana serbestti. Sirkeyi höpürdeterek içmek yasaktı, ama sana serbestti. Asıl mesele, ekmeğin düzgün kesilmesiydi; ama bu işi üzerinden sos damlayan bir bıçakla yapıyor olman önemsizdi. Yemek artıklarının yere dökülmemesine dikkat edilmesi gerekiyordu, ama sonunda çoğu senin oturduğun yerin altında olurdu. Sofrada yalnızca yemekle ilgilenilmeliydi, oysa sen tırnaklarını temizleyip keser, kurşunkalemlerini yontar, kürdanla kulaklarını temizlerdin. Lütfen baba, beni yanlış anlama, bunlar aslında bütünüyle önemsiz ayrıntılardı, ancak benim gözümde müthiş yetkin biri olan senin bana koyduğun kurallara uymamanla benim için ezici olmuşlardı. Böylece dünya benim için üç parçaya bölünmüştü: Bunlardan biri benim köle olarak, yalnızca benim için uydurulmuş ve hiçbir zaman –üstelik nedenini asla bilemeden– bütünüyle yerine getiremediğim kurallar altında yaşadığım dünyaydı; sonra benden sonsuz uzakta olan, içinde senin yaşadığın, idareyle, komutların dağıtılmasıyla ve bunların yerine getirilmemelerine kızmakla uğraştığın ikinci bir dünya vardı; son olarak da diğer insanların mutlu, buyruklardan ve boyun eğmekten bağımsız olarak yaşa-

dıkları üçüncü bir dünya. Ben her zaman yüzkarasıydım; ya senin komutlarını yerine getirirdim –bu yüzkarasıydı, çünkü komutlar benim için geçerliydi– ya da dik kafalılık ederdim ve bu da yüzkarasıydı, çünkü nasıl olur da sana karşı dik kafalı davranabilirdim; ya da örneğin senin gücüne, senin iştahına, senin becerikliliğine sahip olmadığım için sana itaat edemezdim, ama sen yine de doğalmış gibi bunları beklerdin benden; tabii en büyük yüzkarası buydu. Çocuğunun düşünceleri değil ama duyguları bu yönde hareket etmekteydi.

O zamanki durumumu Felix'inkiyle kıyaslarsam daha açıklık kazanır belki. Evet, ona da benzer şekilde davranıyorsun, hatta ona son derece korkunç bir eğitim metodu uyguluyor, yemekte senin düşüncene göre uygunsuz bir davranışta bulunduğunda eskiden bana yaptığın gibi, "Koca bir domuzsun," demekle yetinmeyip, "Gerçek bir Hermann," ya da "Tam baban gibisin," diye ekliyorsun bir de. Yani bunlar Felix'e gerçekte önemli ölçüde zarar vermeyecektir herhalde –"herhalde"den fazlası söylenemez– çünkü onun gözünde her ne kadar çok önemli de olsan bir büyükbabasın yalnızca, ama benim için olduğun gibi onun her şeyi değilsin, ayrıca Felix sakin ve şimdiden oldukça erkeksi bir karaktere sahip, gürleyen bir sesin belki onu afallatmasına izin verir, ancak uzun süreli yönlendirmesine göz yummaz, hem hepsinden öte Felix seninle görece seyrek bir araya geliyor, doğal olarak başka etkilerin de altında bulunuyor, sen onun gözünde içinden almak istediğini seçebileceği sevimli, orijinal bir şeysin daha çok. Benim için orijinal falan değildin, seçme şansım yoktu, her şeyi almak zorundaydım.

Üstelik buna karşı hiçbir şey söyleyemeden zorunluydum buna, çünkü aklına yatmayan ya da senden gelmeyen bir konu hakkında sakince konuşman peşinen

olanaksızdır senin; zorba mizacın izin vermez buna. Son yıllarda bunu kalbindeki çarpıntılarla açıklıyorsun, ancak senin önemli ölçüde farklı biri olduğunu hiç görmedim, çarpıntıların olsa olsa iktidarını daha katı bir şekilde uygulaman için bir araçtır, çünkü bunun düşüncesi karşındaki insanın sana karşı koymaya yönelik son arzusunu söndürecektir mutlaka. Bu elbette bir sitem değil, bir gerçeğin saptanmasıdır yalnızca. Ottla'nın durumunda olduğu gibi, "O kızla hiç konuşulamıyor, hemen insanın üzerine atlıyor," dersin her zaman, oysa gerçekte başlangıçta hiç atlamaz o; sen meseleyle kişiyi karıştırıyorsun; mesele senin üzerine atlıyor, sen de hiç dinlemeden meseleyi kişiye yüklüyorsun; sonrasında ne yapılırsa yapılsın seni daha da hırçınlaştırıyor yalnızca, asla ikna etmiyor. Ardından yalnızca şöyle dediğin duyulur: "Ne istersen onu yap; benden yana özgürsün; yetişkinsin, sana öğüt verecek değilim." Bütün bunları öfkenin ve mutlak hüküm giydirmenin o korkunç boğuk tınısıyla yaparsın ki, o tını karşısında çocukluk dönemime göre bugün daha az titrememin nedeni, çocukken kapıldığım katıksız suçluluk duygusunun yerini kısmen seninle ikimizin çaresizliğini görmeme bırakmış olmasıdır.

Sakin bir ilişki kurmamızın olanaksızlığı aslında çok doğal başka bir sonuç daha doğurmuştu: Konuşmayı unutmuştum. Herhalde bunun haricinde de benden büyük bir hatip olmazdı, ancak her insan gibi sıradan akıcı bir konuşmaya hâkim olabilirdim. Ne var ki söz söylemeyi bana erkenden yasakladın. "Tek söz itiraz istemem!" şeklindeki tehdidin ve bunu söylerken elini kaldırman o zamandan beri peşimi bırakmıyor. Senin karşında –söz konusu senin meselelerin olunca mükemmel bir hatipsindir– tutuk ve kekeleyen konuşma tarzı edindim, buna da katlanamadın, ben de sonunda sustum; bunu önce belki

inadına, ama sonra senin karşında ne düşünebildiğim ne de konuşabildiğim için yaptım. Ve benim asıl eğitmenim sen olduğun için bunlar etkisini sonradan da yaşamımın bütün alanları üzerinde gösterdi. Sana asla itaat etmediğime inanman tuhaf bir yanılgıdır. "Daima her şeye karşı" sandığın ve beni suçladığın gibi, senin karşındaki yaşam ilkem olmadı gerçekten. Aksine, sözünü daha az dinleseydim benden çok daha hoşnut olurdun mutlaka. Bilakis senin eğitim yöntemlerin tam olarak tuttu; tek bir hamleden sakınmadım; şu anda olduğum halimle (temel eğilimlerim ve yaşamın etkisi bir yana tabii) senin eğitiminin ve kendi itaatkârlığımın bir sonucuyum. Bu sonucun seni yine de utandırıyor olmasının, evet kendi eğitiminin verdiği sonucu kabul etmek yerine bunu istem dışı reddetmenin nedeni, senin elinle bendeki malzemenin birbirlerine çok yabancı kalmasıdır. "Tek söz itiraz istemem!" der ve böylelikle benim içimdeki hoşuna gitmeyen karşıt güçlerin sesini kesmek isterdin, ancak bu tesir benim için fazlaca güçlüydü; aşırı itaatkârdım, büsbütün susup senden saklanırdım, ancak kudretinin –en azından doğrudan– bana ulaşamayacağı kadar senden uzaklaştıktan sonra hareket etme cesareti gösterebilirdim. Sense önde durdurdun ve her şey sana "karşı"ymış gibi görünürdü yine, oysa bu senin gücünle benim zayıflığımın doğal sonucuydu yalnızca.

Senin eğitim sırasında kullandığın son derece etkin, en azından benim üzerimde asla başarısız olmamış konuşma araçların şunlardı: Hakaret, tehdit, alay, haince gülümseme ve – tuhaf bir şekilde– kendine acımaydı.

Beni doğrudan ve açık seçik hakaret sözcükleriyle aşağıladığını anımsamıyorum. Gerek de yoktu zaten, başka birçok yöntemin vardı, ayrıca evdeki konuşmalar sırasında ve mağazada başkalarına yönelik hakaretler

çevremde öylesine bol uçuşup dururdu ki, küçük bir çocuk olarak bunlardan bazen neredeyse uyuşur ve bunları üzerime alınmamak için bir neden bulamazdım, çünkü hakaret ettiğin kişiler kesinlikle benden kötü değillerdi ve sen onlardan kesinlikle benden olduğundan daha hoşnutsuz değildin. Ve burada da yine senin gizemli masumiyetin ve dokunulmazlığın devreye girerdi, herhangi bir kararsızlık duymadan hakaret ederdin, ama başkalarının hakaret etmelerini kınar ve bunu onlara yasaklardın.

Hakaretlerini tehditlerle desteklerdin ve bu artık benim için de geçerliydi. Örneğin şu benim için korkunçtu: "Seni balık gibi paralarım." Oysa arkasından kötü bir şey gelmeyeceğini bilirdim (ancak küçük bir çocukken bilmezdim bunu), ama bunu da yapabilecek durumda olduğun senin kudretinle ilgili düşüncelerime hemen hemen denk geliyordu. Birini yakalamak için masanın çevresinde bağırarak koşman da korkunçtu, belli ki yakalamak niyetinde değildin, ama öyleymiş gibi yapardın, annem de o kişiyi sözümona kurtarırdı. Bir kez daha –çocuk aklımla bana öyle gelirdi– biri senin lütfunla canını kurtarmış olurdu ve bunu senin hak edilmemiş armağanın olarak sürdürürdü. İtaatsizliğin sonuçlarıyla ilgili tehditlere de değinilmesi gereken yer burasıdır. Hoşuna gitmeyen bir şey yapmaya başladığımda ve sen beni başarısız olacağıma dair korkuttuğunda, senin fikrine duyduğum derin saygı öylesine büyüktü ki, belki ileriki bir tarihte gerçekleşecek bile olsa başarısızlığa uğramam kaçınılmazdı. Kendi eylemlerime güvenimi yitirmiştim. Sebatsız ve kararsızdım. Yaşım ilerledikçe, değersizliğimin kanıtı olarak önüme sürdüğün malzeme büyüyordu; gitgide bir bakıma gerçekten haklı çıkıyordun. Senin yüzünden böyle olduğumu savunmaktan bir kez daha sakınırım; sen yalnızca olanı artırıyordun, ama çok artırıyordun, çün-

kü karşımda çok kudretliydin işte ve bütün kudretini bu yönde kullanıyordun.

Alayla eğitmeye ayrı bir güvenin vardı, benim üzerimdeki üstünlüğüne en uygun olan yöntem de buydu. Uyarıların genelde, "Bunu şöyle ya da şöyle yapamaz mısın? Hemen fazla mı geldi yoksa? Buna vaktin yoktur tabii?" tarzında ya da benzer şekilde olurdu. Bu soruların her birine hainçe bir gülüş ve hainçe bir yüz ifadesi eşlik ederdi. İnsan kötü bir şey yaptığını henüz öğrenemeden cezalandırılırdı adeta. İnsanın üçüncü kişi muamelesi gördüğü, yani kötü söz yöneltilmeye bile değer bulunmadığı paylamalar da kışkırtıcı olurdu; örneğin şeklen annemle, ama aslında yanınızda oturan benimle konuşup, "Oğlumuz beyefendiden bunu bekleyemeyiz elbette," gibi şeyler söylerdin (ardından bunun karşılığı, örneğin annem yanımızdayken sana doğrudan soru sormaya cesaret edememem, sonraları da alışkanlıktan bunu artık aklıma bile getirmemem olmuştu. Senin yanında oturan anneye seninle ilgili sorular yöneltmek bir çocuk için daha tehlikesizdi ve anneye, "Babam nasıl?" diye sormak sürprizlere karşı korunmak demekti). İnsanın en ağır alaya seve seve razı olduğu vakalar da vardı tabii; bu, başkasının, örneğin aramın yıllardır açık olduğu Elli'nin hedef alındığı durumlardı. Neredeyse her yemekten önce Elli'den, "Şu şişko kız sofradan on metre ötede oturmasa olmaz," türünde söz etmen ve sonra bir de zerre kadar güleryüzlülük ve neşe göstermeden, aksine amansız bir düşman gibi kızgın bir ifadeyle Elli'nin senin zevkine göre nasıl alabildiğine itici bir şekilde oturduğunun sandalyenden abartarak taklidini yapmaya çalışman benim açımdan hainliğin ve başkasının zarara uğramasına sevinmenin bayramı olurdu. Bu ve benzeri şeyler ne sık tekrarlandı ve sen bunlardan gerçekte ne

az şey elde ettin! Sanırım bunun nedeni, öfkelenmek ve kızmak için harcanan zahmetin asıl konuyla doğru bir ilişkide bulunmuyor gibi görünmesiydi; insan senin öfkenin kaynağının masadan uzak oturmak gibi önemsiz bir olay olmadığı, aksine bu öfkenin bütün heybetiyle başından itibaren var olduğu ve bu olayı patlamak için tesadüfen bahane ettiğin duygusuna kapılırdı. Mutlaka her durumda bir bahane bulunacağına insan inandığı için, ardı arkası kesilmeyen tehditlere karşı duyarsızlaşıyordu; dayak yemeyeceğimizden artık giderek emin olmuştuk. Huysuz, dikkatleri dağınık, söz dinlemeyen çocuklar olmuştuk, çoğunlukla içimize doğru olmak üzere aklımız sürekli kaçıştaydı. Böylece sen de biz de acı çekiyorduk. Bir çocuğun ilk kez gördüğünde gözünün önüne cehennemi getiren o sıktığın dişlerin ve çağıldayan gülüşünle sert sert (daha geçenlerde İstanbul'dan gelen mektup yüzünden yaptığın gibi), "Bunlar nasıl bir insanlar!" deme alışkanlığınla kendi açından bütünüyle haklıydın.

Çok sık olduğu gibi uluorta yanıp yakınman, çocuklarının karşısındaki bu duruşunla hiç bağdaşmaz gibi görünürdü. Çocukken (mutlaka sonraları) bu yaptığından hiç etkilenmediğimi ve sana acınmasını nasıl bekleyebildiğini anlamadığımı itiraf ediyorum. Her açıdan devasa biriydin, bizim acımamızdan ya da desteğimizden ne umabilirdin? Çoğunlukla bizi olduğu gibi bunları da küçümsemen gerekirdi aslında. Bu yüzden yakınmalarına inanmaz, ardında gizli maksatlar arardım. Çocukların yüzünden gerçekten büyük sıkıntılar çektiğini ancak ileride anladım; ama eskiden, yakınmaların duruma göre çocuksu, açık, tasasız, her yardıma hazır bir anlama denk gelebilecekken, benim üzerimde yeniden aşırı aşikâr eğitim ve aşağılama araçları olmuşlardı; aslında özlerinde

çok şiddetli değillerdi, ancak çocuk olan beni özellikle ciddiye alması gereken şeyleri pek ciddiye almamaya alıştırmak gibi zararlı yan etkileri vardı.

Neyse ki bunda da istisnalar vardı elbette; çoğunlukla sessizce acı çektiğin, sevgi ve iyiliğin karşılarına çıkan her şeyin güçleriyle üstesinden geldiği ve doğrudan duygulandırdığı zamanlardı bu. Ama nadirdi bu, ancak olağanüstüydü. Mesela eskiden sıcak yaz günlerinde öğlen vakti yemekten sonra seni mağazada yorgunluktan dirseğini tezgâha dayamış biraz kestirirken gördüğümde; ya da pazar günleri kan ter içinde yanımıza yazlığa geldiğinde; ya da annem ağır bir hastalık geçirdiğinde kütüphaneye tutunup sarsılarak ağladığında; ya da geçirdiğim son hastalık sırasında usulca yanıma, Ottla'nın odasına gelip, ama eşikte durup beni görebilmek için yalnızca boynunu uzattığında, ama saygıdan yalnızca elinle selam verdiğinde böyleydi. Böyle zamanlarda yatağıma uzanıp mutluluktan ağlardım ve şimdi bunları yazarken yine ağlıyorum.

Senin çok güzel, çok seyrek rastlanılan türden sessiz, memnun, onaylayan ve yönelttiğin kişiyi çok mutlu eden bir gülüşün de vardır. Çocukluğumda bana doğrudan nasip olduğunu anımsamıyorum, ama olmuştur sanırım, çünkü o zamanlar gözüne henüz masum göründüğüm ve büyük umudun olduğuma göre, bu gülümsemeyi benden neden esirgeyecektin ki? Ayrıca bu türden samimi izlenimler de uzun vadede benim suçluluk duygumu güçlendirmekten ve dünyayı gözümde daha da anlaşılmaz kılmaktan başka işe yaramamıştı.

Yönümü gerçek ve sürekli olandan yana çizmeyi yeğlemiştim. Senin karşında az da olsa varlık gösterebilmek için, kısmen de bir tür öç duygusuyla sende fark ettiğim küçük maskaralıkları çok geçmeden gözetlemeye, biriktirmeye ve abartmaya başlamıştım. Örneğin genelde

senden yalnızca görünürde daha yüksek konumda olan kişilerden kolayca gözlerinin kamaşması ve herhangi bir imparator naibi ya da benzeri kişilerden durmaksızın söz edebilmen gibi şeylerdi bunlar (öte yandan, babam olarak senin kendi değerinle ilgili böylesine boş onaylara ihtiyacın olduğuna inanman ve bunlarla böbürlenmen türünden şeyler üzüyordu da beni). Ya da senin müstehcen, olabildiğince gürültülü tarzdaki konuşmalara özel ilgin olduğunu gözlemliyordum, sanki pek olağanüstü bir şey söylemişsin gibi –oysa ruhsuz ve küçük müstehcenlikti hepsi– bunlara gülerdin (ama bunlar aynı zamanda senin yaşama bağlılığının beni utandıran ifadesiydi yine). Bu türden yığınla çeşitli gözlemim vardı elbette; bunlar beni mutlu ederdi, fiskos yapıp eğlenmeme bahane olurdu, bazen bunu fark edip kızardın, kötülük ve saygısızlık olarak görürdün; ama inan bana bunlar benim gözümde –varlığımı korumanın işe yaramaz bir aracı olarak– tanrılar ve krallar hakkında yayılan, en derin saygıyla bağdaşmakla kalmayıp hatta saygının bir parçası olan latifelerden başka bir şey değildi.

Ayrıca sen de benim karşımdaki benzeri konumun doğrultusunda bir tür karşı saldırıyı denemiştin. Nasıl aşırı iyi bir durumda olduğuma ve bana karşı ne kadar iyi davranıldığına sürekli dikkat çekerdin. Bu doğru, ancak bir zamanlar var olan koşullar altında bunun bana önemli ölçüde yararının dokunduğuna inanmıyorum.

Annemin bana sonsuz iyi davrandığı doğrudur, ancak bütün bunların hepsi benim gözümde seninle ilişkiliydi, yani iyi bir ilişki içinde değildi. Annem farkında olmadan avdaki sürücü rolünü üstlenmişti. Senin eğitimin –ihtimal dışı bir durumda– inat, nefret ya da hatta kin duygularının üremesiyle beni kendi ayaklarımın üzerinde durdurabildiyse eğer, o zaman annem iyiliğiyle, akla yatkın

sözleriyle (çocukluk karmaşası içinde annem aklın bizzat örneğiydi) ve yakarmalarıyla dengeyi yeniden sağlardı, ben de senin kendi yararıma aksi halde muhtemelen kırıp çıkacağım yörüngene gerisingeri itilirdim. Ya da şöyle olurdu: Gerçek anlamda bir uzlaşma gerçekleşmezdi, annem beni yalnızca senden gizli korurdu, bana gizlice bir şey verir ve bir şeye rıza gösterirdi; o zaman senin karşında yine namussuz yaratık, hilebaz, hakkı olduğunu düşündüğü şeye bile kendi hiçliği yüzünden yalnızca gizli yollardan ulaşabilen, suçluluğunun bilincinde bir kişi olurdum. Tabii sonra bence hakkım olmayan şeyleri bu yollardan aramaya alıştım. Bu yine suçluluk bilincimin büyümesi demekti.

Beni gerçek anlamda bir kez bile dövmediğin de doğrudur. Ancak bağırman, yüzünün kızarması, pantolon askılarını telaşla çözüp sandalye arkalığında hazırda bekletmen benim açımdan neredeyse daha berbattı. Sanki ortada asılacak biri var gibiydi. Gerçekten asılırsa ölürdü ve her şey biterdi. Ancak kişi asılma hazırlıklarına tanıklık etmek zorunda bırakılırsa ve ilmik gözünün önünde sallanırken bağışlandığını öğrenirse, yaşamı boyunca bunun acısını çekebilir. Bir de, açıkça gösterdiğin düşüncene göre dayağı hak ettiğim ancak lütfun sayesinde kıl payı kurtulduğum bu pek çok sefer sonucunda içimde yine büyük bir suçluluk bilinci birikiyordu. Sana karşı her yönden borcun içine gömülüyordum.

Beni oldum olası, senin çalışman sayesinde hiçbir yoksunluk çekmeden huzur, sıcaklık ve bolluk içinde yaşamakla suçlardın (üstelik yalnızken ya da başkalarının önünde yapardın bunu; başkalarının önünde yapmanın aşağılayıcı yönüne duyarlık göstermezdin, çocuklarının meseleleri her zaman herkese açıktı). Beynimde adeta oyuklar açmış olması gereken örneğin şu sözlerin geliyor

aklıma: "Ben henüz yedi yaşımdayken el arabasıyla köy köy dolaşmak zorundaydım." – "Hepimiz tek odada yatınak zorundaydık." – "Yerelması bulduk mu, kendimizi mutlu sayardık." – "Yeterli kışlık giysilerim olmadığı için yıllarca bacaklarımda açık yaralarla dolaştım." – "Henüz küçük bir oğlanken Pisek'e dükkânda çalışmaya gittim." – "Evden hiçbir şey gelmezdi, askerliğimi yaparken bile, dahası eve para yollardım." – "Ama yine de, yine de babam her zaman babamdı gözümde. Bugün kim bilir nasıl! Çocuklar ne bilir ki! Bunları kimse çekmedi! Bir çocuk bunları anlar mı bugün?" Bu tür sözler başka koşullarda mükemmel bir eğitim aracı olabilirdi, babamızın çektiği sıkıntı ve yoksunlukların benzerlerinin aşılmasında cesaret ve güç verebilirdi. Ancak sen bunu istemiyordun, senin çabaların sonucunda durum değişmişti, insanın senin zamanında yaptığın tarzda kendini göstermesine olanak yoktu. Böyle bir olanak ancak şiddet ve yıkım yoluyla yaratılabilirdi, evden kaçmak gerekirdi (tabii bunun gerektirdiği karar verme yetisiyle güce sahip olmak ve annemin kendi açısından farklı araçlarla buna karşı girişimde bulunmaması koşuluyla). Ama sen bütün bunları istemiyordun zaten; nankörlük, aşırılık, başkaldırı, hainlik ve çılgınlık olarak niteliyordun. Yani bir yandan örneklerin, anlattıkların ve utandırmalarınla insanı buna özendiriyor, diğer taraftan aşırı sertlikle yasaklıyordun. Aksi halde –yanı sıra olanları saymazsak– Ottla'nın Zürau macerasına aslında bayılman gerekirdi. Ottla senin geldiğin taşraya gitmek istiyordu, senin de bir zamanlar olduğu gibi işinin ve yoksunluklarının olmasını istiyordu, senin babandan bağımsız olduğun gibi o da senin iş hayatındaki başarılarının tadını çıkarmak istemiyordu. Bunlar böylesine korkunç niyetler miydi? Senin örneklerine ve öğretine çok mu uzaktı? Evet, Ottla'nın

planları sonuçta başarısızlığa uğradı, belki biraz gülünç, aşırı gürültülü uygulanmışlardı, Ottla annesiyle babasını yeterince dikkate almamıştı. Peki bu bütünüyle Ottla'nın suçu muydu? Aynı zamanda koşulların ve özellikle senin ona böylesine yabancılaşmış olmanın da suçu yok muydu bunda? Sonraları kendini inandırmak istediğin gibi, Ottla sana mağazadayken daha sonra Zürau'da olduğundan daha az mı yabancıydı? Yüreklendirme, öğüt verme ve gözetme, hatta yalnızca hoşgörü gösterme yoluyla (kendini buna ikna etmen koşuluyla tabii) bu macerayı çok iyi bir şeye dönüştürme kudretin illa olmaz mıydı senin?

Bu gibi deneyimlerin ardından dokunaklı bir şakayla durumumuzun fazla iyi olduğunu söylerdin hep. Ancak bu bir anlamda şaka değildi. Senin mücadeleyle elde ettiklerini biz senin elinden alıyorduk, senin hemen atılmış olduğun dışarıdaki yaşam mücadelesinden elbette biz de payımızı alıyoruz, ama biz mücadelemizi ancak geç, yetişkinlik çağında çocuk gücüyle vermek zorundayız. Durumumuzun bu yüzden illa seninkinden elverişsiz olduğunu söylemiyorum, herhalde seninkiyle eşittir (ancak temel koşulları karşılaştırmadım); bizim tek dezavantajımız, senin yaptığın gibi güçlüklerimizle övünmememiz ve bunlarla kimseyi aşağılayamamamızdır. Senin büyük ve başarılı işlerinin meyvelerinin gerçekten doğru düzgün tadına varmam, bunları değerlendirmem ve bunlarla çalışmayı sürdürüp seni memnun etmem mümkün olabilirdi belki, yadsımıyorum bunu, ancak bunun olmasına bizim yabancılaşmamız engeldi işte. Verdiklerinin tadını çıkarabildim, ancak bunu utançla, bezginlikle, güçsüzlükle ve suçluluk bilinciyle yapabildim yalnızca. Bu yüzden sana her şey için eylemlerimle değil, dilenci gibi teşekkür edebildim yalnızca.

Bu eğitimin bir diğer görünür sonucu, uzaktan bile seni anımsatan her şeyden kaçmamdı. Önce mağazadan kaçtım. Esasında sokak arasında bir dükkân olduğu sürece özellikle çocukluğumda beni çok mutlu etmesi gerekirdi; çok canlı bir yerdi, akşamları aydınlatılırdı, insan çok şey görüp çok şey duyardı, orada burada yardım edip kendini öne çıkarabilirdi, ama her şeyden önce satış yapışınla, insanlara yaklaşımınla, yaptığın şakalarla, hiç yorulmaman ve ikilemde kaldığında hemen ne karar vereceğini bilmen gibi davranışlarınla senin olağanüstü ticari yeteneğini hayranlıkla izleyebilirdi; sonra paket yapışın ya da bir koliyi açışın görülmesi değer bir gösteriydi ve bütün bunlar bir çocuk için en berbat okul olamazdı kuşkusuz. Ancak gitgide beni her açıdan korkuttuğun, mağaza ve sen gözümde örtüştüğünüz için, artık mağazada da rahat edemez olmuştum. Orada önceleri bana doğal gelen şeyler –özellikle de çalışanlara davranışların– beni üzüp utandırırdı. Bilmiyorum, belki çoğu mağazada böyle davranılıyordu (örneğin Assicurazioni Generali'de benim dönemimde gerçekten benzeri bir durum vardı, orada müdüre istifamı –gerçeğe tam uygun olmasa da bütünüyle yalan sayılmazdı– aslında beni doğrudan hedef almamış olan hakaretlere dayanamamamla açıklamıştım; bu konuda evden de kaynaklı olarak aşırı bir duyarlığım vardı), ama çocukken diğer mağazalar beni ilgilendirmiyordu. Ama seni mağazada bağırıp çağırırken, öfkeden kudururken görüyor ve duyuyordum, o günlerdeki düşünceme göre bütün dünyada böylesi yaşanmıyordu. Yalnızca hakaretlerin değil, başka zulümlerin de. Örneğin başka mallarla karışmasını istemediğin malları tek darbeyle tezgâhtan yere fırlatırdın –seni az da olsa bağışlatan öfkenin şuursuzluğuydu yalnızca– ve tezgâhtar bunları yerden toplamak

zorunda kalırdı. Ya da ciğerlerinden hasta bir tezgâhtarla ilgili konuşma tarzın sürekli şöyleydi: "Gebersin, hasta köpek!" Çalışanlar için "Maaşlı düşmanlar" derdin, öyleydiler de, ama onlar öyle olmadan önce sen benim gözümde onların "Maaş ödeyen düşmanı"ydın. Orada çok büyük bir ders alıp, senin adaletsiz olabildiğini öğrendim; bunu kendi üzerimde böylesine kısa zamanda anlayamazdım, çünkü içimde sana hak verdirten fazlasıyla suçluluk duygusu birikmişti; ama orada benim çocuk düşünceme göre –ki bu düşüncemi sonraları biraz düzelttim ama fazla değil– bizim için çalışan yabancı insanlar vardı, karşılığında da senden mütemadiyen korkarak yaşamak zorundaydılar. Bu konuda tabii ki abartıyordum, çünkü insanlar üzerinde bende olduğu kadar korkunç bir etki bıraktığını sorgusuz sualsiz varsayıyordum. Eğer böyle olsaydı gerçekten yaşayamazlardı; yetişkin ve çoğunlukla mükemmel sinirlere sahip kişiler olduklarından, hakaretleri zorlanmadan üzerlerinden silkeleyip atıyorlardı ve sen sonunda onlardan daha fazla zarar görüyordun. Ancak benim için mağazayı çekilmez hale getirmişti bu, bana fazlasıyla seninle aramdaki ilişkiyi anımsatıyordu: İşveren çıkarların ve senin hükmetme hastalığın tamamen bir yana bırakıldığında tüccar olarak bile herkesten, herhangi bir dönemde senin yanında çıraklık eğitimi almış herkesten öylesine üstündün ki, onların hiçbir hizmeti seni tatmin edemiyordu; aynı şekilde benden de sürekli hoşnutsuz olmalıydın. Bu yüzden zorunlu olarak çalışanların yanında yer alıyordum; ayrıca bunun diğer nedeni, yabancı birine nasıl böylesine hakaret edilebildiğini korkumdan anlayamamamdı ve bu yüzden bence korkunç derecede öfkeli olan çalışanları korkumdan bir şekilde seninle ve ailemizle zaten kendi güvenliğim hatırına barıştırmak

istememdi. Bunun için çalışanlara karşı olağan biçimde düzgün davranmam yeterli değildi artık, alçakgönüllü davranmak bile yetmezdi, dahası kendimi küçültmeliydim hatta, önce selam vermekle kalmayıp, mümkünse onların selamıma karşılık vermelerini önlemeliydim. Hatta değersiz kişi olarak ben onların ayaklarının altını yalasaydım bile senin, patronlarının tepelerine çıkmasının dengesini sağlayamazdı bu hâlâ. Beni insanların arasına karıştıran bu ilişki mağazayı aşarak gelecekte de etkisini sürdürdü (benzeri bir durum da, ancak bendeki kadar tehlikeli ve kökten olmasa da örneğin Ottla'nın yoksul insanlarla ilişki kurmaya duyduğu özel merakı ve hizmetçi kızlarla seni çok sinirlendiren oturup konuşması ve benzeri şeylerdir). Sonunda mağazadan neredeyse korkar olmuştum, liseye başlamamdan epey zaman önce bile mağaza benim meselem olmaktan çıkmıştı ve liseyle birlikte daha da uzaklaştım oradan. Ayrıca mağaza benim yeteneklerimi bütünüyle aşıyordu bence, çünkü senin de söylediğin gibi seninkileri bile tüketiyordu. Sen sonra (bu benim için bugün acıklı ve utanç vericidir) benim mağazaya, senin eserine karşı duyduğum sana çok acı veren nefretimden kendi adına azıcık hoş bir yan bulup çıkararak ticari zekâdan yoksun olduğumu, kafamda daha yüce fikirler vb. olduğunu savundun. Kendini zorlayarak yaptığın bu açıklamaya annem sevindi tabii; ben de kibrim ve çaresizliğimden bundan etkilendim. Beni mağazadan uzaklaştıran gerçekten yalnızca ya da esasen "yüce fikirler" olsaydı (mağazadan şimdi, ama ancak şimdi gönülden ve gerçekten nefret ediyorum), bu fikirlerin beni lisede ve hukuk öğrenimim boyunca uysal ve korkakça öylesine sürükleyip sonunda bana memuriyet masasında soluğu aldırtacakları yerde başka türlü dışa vurulması gerekirdi.

Senden kaçmak istediğimde aileden de, hatta annemden bile kaçmak zorundaydım. Gerçi anneme her zaman sığınabilirdim, ancak seninle ilintili olurdu bu yalnızca. Seni, çocuğunun mücadelesinde kalıcı ve bağımsız zihinsel bir güç geliştiremeyecek kadar fazla seviyordu ve sana daima fazlasıyla sadıktı. Ayrıca yerinde bir çocuk içgüdüsüydü bu, çünkü yıllar geçtikte annem sana daha çok bağlandı; kendisini ilgilendiren konularda seni asla ciddi anlamda kırmadan kendi bağımsızlığını güzelce ve kibarca en küçük sınırlarda tutarak daima korudu, ancak senin biz çocuklarla ilgili kararlarını ve yargılarını yıllar geçtikçe gitgide noksansız, duygularıyla değil aklıyla –özellikle de Ottla'nın o kuşkusuz zor olayında– körü körüne benimsedi. Tabii annemin aile içindeki konumunun ne kadar eziyetli ve son derece yıpratıcı olduğunu hiç akıldan çıkarmamak gerekir. Hem mağazada hem evde didinip durdu, ailenin bütün hastalıklarını hastayla birlikte iki misli çekti, ama bütün bunların taçlandırılması seninle biz çocuklar arasında kalarak çektikleri oldu. Sen ona her zaman sevgi ve saygıyla yaklaştın, gelgelelim bu konuda tıpkı bizim onu sakındığımız kadar az sakındın. Düşüncesizce yüklendik ona, sen kendi yönünden, biz kendi yönümüzden. Bir oyalanmaydı bu, kimsenin kötü bir niyeti yoktu, akıllarda senin bizimle bizim seninle sürdürdüğümüz savaş vardı yalnızca ve hıncımızı annemden çıkarıyorduk. Anneme bizim yüzümüzden acı çektirmen –tabii bunda senin hiçbir suçun yoktu– çocuk eğitimine de iyi bir katkı sayılmazdı. Hatta yaptıkların, bizim diğer zamanlarda da anneme karşı haklı görülemeyecek davranışımızı meşrulaştırıyordu sözümona. Bizden senin yüzünden ve senden bizim yüzümüzden neler çekti annem; bizi şımarttığı için senin haklı olduğun –ki bu "şımartma" bazen senin sistemine karşı bilinçsizce yapılmış ses-

siz bir direniş olsa bile yalnızca– vakaları ise hiç hesaba katmıyorum. Annem bizim hepimize duyduğu sevgiden ve bu sevginin yarattığı mutluluktan dayanmak için güç almış olmasaydı, bütün bunlara katlanamazdı elbette.

Kız kardeşlerim yalnızca kısmen bana ayak uydururdu. Senin yanındaki konumundan en çok Valli memnundu. Anneme en yakın kişi olarak sana benzeri bir şekilde, fazla çaba harcayıp zarar görmeden boyun eğerdi. Sen de ona, Kafka'lara özgü malzemeden daha az taşımasına karşın, işte annemi andırdığı için daha samimi yaklaşırdın. Ama senin işine gelen tam da buydu herhalde; Kafka'lara özgü bir şeyin olmadığı bir yerden sen de böyle bir şey bekleyemezdin; biz diğer çocuklarında kapıldığın, bir şeylerin yitip gittiği ve zor kullanarak kurtarılması gerektiği yönündeki duygun da yoktu burada. Ayrıca kendini kadınlarda gösteren Kafka özelliklerinden sanırım hiçbir zaman pek hoşlanmadın. Biz diğerleri biraz bozmasaydık, Valli'nin seninle ilişkisi belki daha samimi olurdu.

Elli, senin çemberini kırıp çıkmayı tümüyle başarmanın tek örneğidir. Oysa çocukluğunda bunu en az ondan beklerdim. Ağırkanlı, bezgin, ürkek, hırçın, suçluluk duyan, fazlasıyla aşağılanmış, hain, tembel, pisboğaz, açgözlü bir çocuktu; bana öylesine beni anımsatır, benimkiyle öylesine benzer bir eğitimin etkisi altında bulunurdu ki, yüzüne pek bakamaz, onunla hiç konuşamazdım. Özellikle cimriliğinden tiksinirdim, çünkü aynı özellik bende muhtemelen daha şiddetli olarak vardı. Cimrilik derin mutsuzluğun en sağlam belirtilerindendir; her konuda öyle güvensizdim ki, yalnızca elimde ya da ağzımda tuttuğum ya da hiç değilse oraya doğru yola çıkmış olan şeylere gerçekten sahiptim ve aynı durumda olan Elli en çok tam da bunu benden almayı sever-

di. Ancak bütün bunlar Elli'nin genç yaşta –en önemlisi bu– evden ayrılması, evlenmesi ve çocuk sahibi olmasıyla değişti; şen, kaygısız, yürekli, eliaçık, kendi çıkarını gözetmeyen, umut dolu biri oldu. Elli'ye karşı oldum olası duyduğun hınç gözünü öylesine bürümüş ki, ondaki değişimi hiç fark etmemiş ve en azından bir kazanç olarak değerlendirmemiş olman neredeyse inanılmaz; bu hıncın özünde değişmedi, güncelliğini epeyce yitirdi yalnızca, çünkü Elli artık bizim evde yaşamıyor ve ayrıca Felix'e duyduğun sevgi ve Karl'a duyduğun yakınlık bu hıncın önemini azalttı. Yalnızca Gerti bunun acısını zaman zaman hâlâ çekiyor.

Ottla hakkında yazmaya cesaret edemiyorum pek ve bununla mektuptan umduğum etkiyi riske attığımı biliyorum. Normal koşullarda, yani büyük bir darlığa düşüp ya da bir tehlikeyle karşılaşmadığı sürece Ottla'ya karşı yalnızca kin beslersin. Ottla'nın kasten sürekli sıkıntı ve bela yarattığını, sen onun yüzünden üzüntü çekerken onun tatmin olup sevindiğini düşündüğünü kendin itiraf ettin. Kız bir tür şeytan yani. Onunla aranıza ne müthiş bir yabancılaşma –seninle benim aramdakinden daha büyük– girmiş olmalı ki, böylesine muazzam bir yanlış değerlendirmeyi mümkün kılabiliyor. Ottla onu artık pek göremeyeceğin kadar uzakta; ama sen tersine, yerine onun olduğunu varsaydığın bir hayalet oturtmuşsun. Ottla'yla işin oldukça zordu, itiraf ediyorum. Çok karmaşık olan vakayı tamamen çözemiyorum zaten, ama burada her durumda en iyi Kafka silahlarıyla donanmış bir tür Löwy vardı. Seninle ikimiz arasında esaslı bir savaş yoktu; benim işim kısa sürede bitmişti; geriye kalan kaçış, hayata küsme, üzüntü, içsel çatışmaydı. Oysa siz ikiniz sürekli savaş pozisyonundaydınız, daima canlıydınız, daima gücünüz kuvvetiniz yerindeydi. Bu hem muazzam

hem de umutsuz bir manzaraydı. En başlarda birbirinize çok yakındınız elbette, çünkü dördümüz içinden Ottla seninle annemin evliliğinin ve buradaki bağlayıcı güçlerin bugün hâlâ en yalın temsilidir. Babayla evlat arasındaki ahengin mutluluğunu neyin bozduğunu bilmiyorum, ama gelişmelerin bendekine benzer olduğuna inanmaya daha yatkınım. Senin tarafında mizacının zorbalığı, Ottla'nın tarafında Löwy'lere özgü dik kafalılık, duyarlık, adalet duygusu, huzursuzluk ve bütün bunların Kafka gücünün bilinciyle desteklenmesi. Ottla'yı gerçi ben de etkiledim, ancak bunu girişimimle değil, salt varlığımla yaptım. Ayrıca o, zaten oluşmuş olan güç dengelerinin içine son çocuk olarak geldi ve hazırda bekleyen onca malzeme arasından kendi yargısını kendi oluşturdu. Hatta Ottla'nın kendini senin kucağına mı, yoksa rakiplerinkine mi atması gerektiği konusunda mizacı gereği bir süre bocaladığını tahmin edebiliyorum; anlaşılan o günlerde sen bir şeyleri kaçırmış ve Ottla'yı kendinden itmiş olabilirsin, oysa siz –eğer olanak bulunabilseydi– uyum bakımından mükemmel bir ikili olurdunuz. Gerçi ben o zaman bir müttefikimi yitirirdim, ama ikinizi seyretmek zararımı fazlasıyla karşılardı, ayrıca sen de hiç değilse bir çocuğunda mutlak doyumu yakalamanın verdiği sonsuz mutlulukla benim lehime çokça değişirdin. Bütün bunlar bugün yalnızca bir düş tabii. Ottla'nın babasıyla ilişkisi yok, kendi yolunu benim gibi kendi bulmak zorunda ve gelecekten umutlu olma, özgüven, sağlık, tasasızlık konularında benden üstünlüğüyle senin gözünde benden daha hain ve kalleş biri. Bunu anlıyorum; senin açından bakıldığında farklı olamaz o. Evet, Ottla kendine senin gözünle bakma, senin acını duyumsama becerisine sahip ve bu yüzden –çaresizliğe düşmek değil, çaresizlik benim işim– çok üzülüyor. Gerçi sen bizi –bununla çelişki için-

de gibi görünse de– sıklıkla bir arada görüyorsun; fısıldaşıyor, gülüşüyoruz, arada sırada adının geçtiğini duyuyorsun. Küstah komplocularmışız izlenimi uyanıyor sende. Tuhaf komplocular. İşin doğrusu, tıpkı eskiden beri düşüncelerimizin de olduğu gibi konuşmalarımızın ana konususun, ancak senin hakkında bir şey düşünüp tasarlamak için bir araya gelmiyoruz gerçekten; aksine bütün gayretimizle, neşeyle, inatla, öfkeyle, gönülsüzlükle, teslimiyetle, suçluluk bilinciyle, beynimizin ve yüreğimizin bütün güçleriyle bizimle senin aranda sürüp giden bu korkunç davayı bütün ayrıntılarıyla, bütün yanlarıyla, her fırsatta, uzaktan ve yakından konuşup değerlendiriyoruz birlikte; yargıcı olduğunu sürekli savunduğun, senin hiç değilse büyük ölçüde (burada doğal olarak karşılaşabileceğim bütün yanılgılara kapıyı açık bırakıyorum) bizim kadar zayıf ve gözleri gerçeğe kapalı taraf olduğun davayı konuşuyoruz.

Senin eğitsel etkinin bütünle ilişkisi bakımından ibret verici örneği Irma'ydı.* Irma bir yanıyla bir yabancıydı tabii, mağazana yetişkin biri olarak geldi, seninle temelde patronu olarak ilişki içindeydi, yani senin etkine kısmen ve karşı koyabileceği bir yaşta maruz kalmıştı; ancak öte yandan seninle akrabalığı kan bağına dayanıyordu, sana babasının kardeşi olarak saygı gösteriyordu ve senin onun üzerinde salt patron olmaktan çok öte bir hâkimiyetin vardı. Çelimsiz bedenine karşın öylesine becerikli, akıllı, çalışkan, alçakgönüllü, güvenilir, kendi çıkarını düşünmeyen ve sadık biri olmasına; seni amcası olarak sevip, patronu olarak sana hayranlık duyması-

---

* Hermann Kafka'nın erkek kardeşinin kızı olan Irma Kafka (1889-1919) ailesini kaybettikten sonra amcasının mağazasında çalışmaya başlar ve muhtemelen gribal bir enfeksiyon nedeniyle genç yaşta ölür. (ç.n.)

na, öncesinde ve sonrasında başka pozisyonlarda kendini kanıtlamasına karşın senin için pek iyi bir çalışan olamamıştı. Irma –elbette biz de o yönde iteliyorduk onu– senin karşında neredeyse çocuğun konumundaydı ve senin mizacının eğip büken kudreti onun üzerinde bile öylesine büyüktü ki, Irma'da (gerçi yalnızca sana karşı ve umarım ki çocuk ruhu derin acılar çekmeden) unutkanlık, özensizlik, zoraki espri anlayışı, hatta becerebildiği ölçüde biraz da inatçılık gelişti; bu arada kızın hastalıklı olduğunu, genel anlamda da pek mutlu olmadığını ve üzerine can sıkıcı ev işlerinin yığıldığını hesaba katmıyorum. Irma'yla benim gözümde çok yönlü olan ilişkini bizim için klasikleşmiş, neredeyse Tanrı'ya hakaret eden, ama tam da senin insanlara davranışındaki masumiyetini kanıtlayan cümlenle özetlemiştin: "Tanrı'nın rahmetinden mahrum kalmayası kız ardında bana çok pislik bıraktı."

Senin etkinin ve buna karşı verilen savaşın başka sahalarını da anlatabilirdim, ancak emin olamadığım alanlara girer ve kurgulamak zorunda kalırdım; ayrıca sen eskiden beri mağazadan ve aileden kendini çektikçe daha cana yakın, daha hoşgörülü, daha kibar, daha saygılı, daha katılımcı (dıştan da demek istiyorum) olursun, evet örneğin tıpkı bir diktatörün kendi ülkesinin sınırları dışına çıktığında despotluğunu sürdürmeye nedeni kalmaması ve alt tabakadan kişilerle de iyi niyetle yakınlık kurabilmesi gibi. Gerçekten de örneğin Franzensbad'da çekilen grup fotoğraflarında yüzleri asık, kısa boylu insanların arasında hep iriyarı ve güler yüzlü, seyahate çıkmış bir kral gibi dururdun. Bundan çocuklar da yararlanabilirlerdi tabii, ancak bunu algılama yeteneğine –ki bu olanaksızdı– henüz küçüklüklerinde sahip olmaları gerekirdi; ben örneğin senin etkinin insanı adeta sürekli

en derinden, en sert biçimde boğan halkasının içinde yaşamamalıydım, ama gerçekte öyle yaptım.

Bunlarla, senin dediğin gibi aile olma ruhunu yitirmekle kalmadım, aksine içimde aileye yönelik bir ruh vardı hâlâ, ama genelde olumsuzdu ve senden (tabii ki hiç bitmeyecek) içsel kopuşla ilgiliydi. Aile dışında kalan insanlarla ilişkilerim senin etkin yüzünden muhtemelen daha çok zarar gördü. Eğer sevgi ve sadakat duygularıyla başka insanlar için daha çok şeyler yaptığıma, soğukluğum ve hainliğim yüzünden senin ve ailem için hiçbir şey yapmadığıma inanıyorsan büyük bir yanılgı içinde olursun. Onuncu kez yineliyorum: Muhtemelen zaten yabani ve korkak bir insan olacaktım, ancak gerçekte geldiğim yerle orası arasında hâlâ uzun ve karanlık bir yol var. [Bu mektupta buraya kadar bilinçli olarak nispeten az şey sakladım, şimdi ve daha sonra bazı şeyleri saklamak zorunda kalacağım, bunları (sana ve kendime) itiraf etmek bana hâlâ zor geliyor. Bunu, genel resmin yer yer biraz bulanıklaşması halinde bundan kanıtların noksanlığının sorumlu olduğunu düşünmemen için söylüyorum, aksine resmi dayanılmaz ölçüde kabalaştırabilecek kanıtlar var. Bunların arasında bir orta yol bulmak kolay değil.] Zaten eskileri anımsatmak yeterli burada: Karşında özgüvenimi yitirmiş, yerine sonsuz bir suçluluk bilinci koymuştum. (Bu sınırsızlığı anımsayıp bir gün birisi hakkında haklı olarak şunu yazmıştım: "Utancının kendisinden çok yaşamasından korkuyor.") Başkalarıyla bir araya geldiğimde ansızın değişemiyordum, onların karşısında bilakis daha derin bir suçluluk bilincine kapılıyordum, çünkü daha önce de söylediğim gibi mağazada benim de ortak sorumluluğumda onlara verdiğin zararları telafi etmek zorundaydım. Ayrıca benim ilişki içinde olduğum herkese karşı açıkça ya da gizliden gizli-

ye bir kusur bulurdun, ben bunun için de özür dilemek zorunda kalırdım. Bana mağazada ve aile içinde insanların çoğunluğuna karşı aşılamaya çalıştığın güvensizlik (çocukluğumda benim için bir şekilde önem taşımış bir insan söyle ki bana, onu eleştirilerinle hiç değilse bir kez yerden yere vurmamış olasın) sana tuhaf bir şekilde pek dokunmazdı (tabii sen buna katlanabilecek kadar güçlüydün, ayrıca gerçekte yalnızca hükümdarlık simgendi bu belki) – her yerde yalnızca ulaşılamayan mükemmel insanlar gördüğüm için ben küçük çocuğun gözünde hiçbir yerde onay bulmayan güvensizlik, benim içimde kendime doğrultulmuş bir güvensizliğe ve bütün herkese karşı sürekli duyduğum korkuya dönüştü. Yani kendimi o noktada senden genellikle kurtaramadım tabii. Bu konuda yanılıyor olman, insanlarla ilişkim hakkında aslında hiçbir şey öğrenememenden kaynaklanıyordu herhalde, böylece kaçırdığım aile yaşamını başka yerde telafi etmek zorunda kalacağımı kuşku ve kıskançlık içinde (beni sevdiğini inkâr ediyor muyum?) varsaydın, çünkü dışarıda da aynı şekilde yaşamam sana göre olanaksızdı. Ayrıca bu konuda özellikle çocukluğumda kendi kararıma güvenmediğimden dolayı belli bir avuntum vardı; kendime şöyle diyordum: "Abartıyorsun hani, gençlerin hep yaptıkları gibi ufak tefek şeyleri fazlasıyla büyük istisnalarmış gibi duyumsuyorsun." Ancak daha sonra dünya hakkında bilgim arttıkça bu avuntuyu neredeyse yitirdim.

Aynı şekilde senden kurtuluşu Yahudilikte de bulamadım. Aslında kurtuluş burada mümkün olabilirdi, hatta dahası, birbirimizi Yahudilikte bulabilir ya da oradan uzlaşmış olarak çıkabilirdik. Ama senin bana öğrettiğin nasıl bir Yahudilikti! Yıllar içinde yaklaşık üç tarzda yaklaştım ona.

Çocukken, seninle görüş birliği içinde kendimi suçlardım çünkü sinagoğa yeterince gitmez, oruç tutmazdım vs. Bununla kendime değil, sana haksızlık yaptığımı sanırdım ve her zaman hazırda bekleyen suçluluk bilinci içimi kemirirdi.

Sonraları genç bir insan olarak, senin Yahudilikle ilgili sahip olduğun o hiçlikle, aynı hiçliği uygulama konusunda (senin deyiminle hiç değilse dine saygıdan) çaba harcamadığım için beni nasıl suçlayabildiğini anlayamıyordum. Seninki gerçekten de görebildiğim kadarıyla hiçlikti, bir eğlenceydi, eğlence bile değildi. Yılda dört kez sinagoğa giderdin, orada işi ciddiye alanlara değil, kayıtsızlara az da olsa yakın olurdun, duaları formalite gereği sabırla tamamlardın, dua kitabında o sırada okunan yeri bana gösterebilmenle beni şaşırtırdın bazen; bunun dışında yeter ki sinagoğa gitmiş olayım (esas mesele buydu) istediğim yere kaçıp sokulmama izin verirdin. Böylece orada onca saati esneyerek ve uyuklayarak geçirir (sanırım sonraları yalnızca dans kursunda bu denli sıkılmıştım) ve oradaki birkaç küçük değişiklikle olabildiğince eğlenmeye çalışırdım; bu örneğin Ahit Sandığı'nın açılmasıydı, bana lunaparklardaki atış kulübelerini anımsatırdı, siyah alana ateş edildiğinde bir sandığın kapağı açılır, ama içinden her zaman ilginç bir şey çıkardı, buradaysa başsız eski bebekler olurdu hep.* Öte yandan çok ürkerdim orada, elbette ki yakın temasa girdiğim bir sürü insandan korktuğum gibi değildi bu yalnızca, bana bir gün laf arasında benim de Tevrat'tan okumaya çağrılabileceğimi söylediğin için ürkerdim. Yıl-

* Tevrat, ayinlerde kullanılmak üzere parşömenden bir ruloya yazılıdır. Tevrat okunurken parşömen bir yönden bir yöne sarılır. Bu rulolar şekilleri ve süslemeleri bakımından uzaktan başları olmayan kuklalar ya da bebekler gibi görünebilmektedir. (ç.n.)

larca titreyip durdum bundan. Ama bunun dışında can sıkıntımda fazlaca rahatsız edilmedim, yalnızca gülünç ezberler gerektiren, böylece yalnızca gülünç bir sınav başarısına yol açan Bar Mitsva rahatsız etti beni en fazla; bir de senden yana rahatımın kaçırıldığı küçük, pek önem taşımayan durumlar vardı; örneğin senin Tevrat'a çağrıldığın, bana göre salt toplumsal olan bu olayın üstesinden iyi geldiğin ya da Ölüleri Anma Ayini'nde senin sinagogda kalıp benim gönderildiğim, besbelli gönderilmiş olmam ve derin ilgimin yoksunluğu yüzünden uzun zaman bilincine varamadığım, burada ahlakdışı bir şeyin söz konusu olduğu duygusunu bende uyandıran durumlardı bunlar. – Sinagogda durum böyleydi, evde muhtemelen daha da sadeydi ve gitgide –tabii yaşları ilerleyen çocukların etkisiyle– kahkaha nöbetleriyle dolu bir komediye dönüşen ilk Seder gecesiyle sınırlı kalıyordu. (Bu etkiye neden boyun eğmek zorundaydın? Çünkü sen yol açmıştın.) İşte bana aktarılan dini malzeme buydu, buna olsa olsa önemli bayramlarda babalarıyla sinagoğa giden "Milyoner Fuchs"un oğullarını göstermek için uzanan elin eklenirdi. Bu malzemeyle, ondan olabildiğince hızlı kurtulmanın dışında nasıl daha iyi bir şey yapılabileceğini anlamıyordum; tam da bu kurtulma bana dine en saygılı davranışmış gibi geliyordu.

Ancak daha da sonraları bunu yine de farklı görmeye başladım ve sana bu açıdan da hainçe ihanet ettiğime nasıl inanabildiğini kavradım. Getto benzeri köyünden yine de biraz Yahudilik getirmiştin gerçekten, fazla değildi, kentte ve askerde biraz daha azalmıştı; yine de gençlik izlenimlerin ve anıların bir tür Yahudi yaşamı sürdürmene kıtı kıtına yetiyordu, özellikle de bu tür yardıma ihtiyacın olmadığı, aksine çok güçlü köklerden geldiğin ve toplumsal kaygılar araya çok fazla girmediği sürece kişilik

olarak dini kaygılardan pek sarsılmadığın için böyleydi. Aslına bakılırsa senin yaşamına yön veren inancın, belli bir Yahudi toplumsal sınıfına ait görüşlerin mutlak doğruluğuna inanmandan, yani esasen –çünkü bu görüşler senin mizacının parçasıydı– kendine inanmandan ibaretti. Bunda bile hâlâ Yahudilik vardı ancak aktarılmayı sürdürmesi için çocuğunun karşısında yetersizdi, senin aktarımın sırasında tümüyle akıp ziyan oldu. Bunlar aktarılamayacak gençlik izlenimleriydi kısmen, kısmen de senin o korkulan mizacındı. Yahudilik adına hiçliklerine uygun bir kayıtsızlıkla uyguladığın birkaç hiçliğin daha yüce bir anlam taşıyabileceğini, korkuları yüzünden aşırı bir dikkatle gözlemleyen çocuğa açıklayabilmen olanaksızdı. Senin için eski zamanlardan kalma küçük anılar olarak anlamlıydılar ve bunları bu yüzden bana iletmek istiyordun, ancak senin için de artık bir özdeğer taşımamaları nedeniyle bunu kandırma ve tehdit yoluyla yapabiliyordun yalnızca; bu bir yandan başarılamazdı, öte yandan ise sen kendi zayıf konumunu fark edemediğin için benim sözde dik başlılığımdan ötürü bana kaçınılmaz olarak fazlasıyla öfkelenmene yol açıyordu.

Bütün bunlar seyrek görülen olaylardan değildi, nispeten hâlâ dindar olan taşradan kente göçen geçiş kuşağını temsil eden Yahudilerin büyük bir kısmında benzer şekilde yaşanıyordu; kendiliğinden gelişmişti, ancak bizim sertlikten nasibini bolca almış ilişkimize yeterince sıkıntı veren bir sertlik daha ekliyordu. Gerçi buna karşılık bu noktada da, tıpkı benim yaptığım gibi, masumiyetine inanmalı, ama bu masumiyeti sırf dış etkenlerle değil, mizacın ve zamanın koşullarıyla da açıklamalısın; yani bir de bu tür işlerle uğraşamayacak kadar fazlasıyla başka işin ve derdin olduğunu söylememelisin. Kesin olan masumiyetini bu yolla başkalarına karşı haksız suçlama-

lara çevirmek gibi bir alışkanlığın var. Bu, her yerde ve burada da kolayca çürütülebilir. Mesele, çocuklarına vereceğin herhangi bir ders değil, örnek bir yaşamdı; içindeki Yahudilik daha güçlü olsaydı, örneğin de daha ikna edici olabilirdi; tabii bu da bir suçlama değil yine, senin suçlamalarına karşı bir savunmadır yalnızca. Geçenlerde Franklin'in gençlik anılarını okudun. Bunu sana kasten verdim, ama alaylı bir ifadeyle söylediğin gibi kitapta yer alan vejetaryenlikle ilgili küçük bir yer için değil, orada anlatıldığı şekliyle yazarla babası arasındaki ilişkiden ve oğlu için yazılmış anılarda kendiliğinden dile gelen yazarla oğlu arasındaki ilişkiden ötürü verdim. Burada ayrıntıları vurgulamak istemiyorum.

Senin Yahudiliğin hakkındaki algımın sonradan gelen bir bakıma onayını, beni Yahudilik konularıyla daha çok ilgileniyormuşum gibi görmen yönündeki son yıllardaki davranışlarından edindim. Benim her türlü uğraşımdan ve özellikle de bir konuyla ilgilenme tarzımdan ilk baştan hoşlanmadığın için bu duyguya burada da sahiptin. Ancak bunun ötesinde burada küçük bir ayrıcalık yapman beklenebilirdi senden. Öyle ya, burada harekete geçen senin Yahudiliğinin parçası olan bir Yahudilikti, böylece aramızda yeni ilişkiler kurulmasının bir olanağını da içerebilirdi. Bu konulara ilgi göstermiş olsaydın, bana tam da bu nedenle kuşkulu gelebileceklerini yadsımıyorum. Bu bakımdan senden bir şekilde daha iyi olduğumu savunmaya kalkışmak aklımdan bile geçmez. Ancak bunu denemeye fırsat bile olmadı. Benim aracılığım yüzünden senin gözünde Yahudilik iğrenç, Yahudice makaleler okunaksız ve seni "tiksindirir" oldu. Bu, çocukluğumda bana öğrettiğin Yahudiliğin yalnızca tek doğru olduğu, bunun dışında hiç şey olmadığı hususunda direttiğin anlamına gelebilirdi. Ancak bunda direteceğin düşünüle-

mezdi pek. Ama o zaman "tiksintin" (başlarda Yahudiliğe değil benim şahsıma yöneltilmiş olduğunu göz ardı edersek) senin Yahudiliğinin ve Yahudilikle ilgili benim aldığım eğitimin zayıflığını istem dışı kabul ettiğin, bunun sana hiçbir şekilde anımsatılmasını istemediğin ve bütün anımsatmalara doğrudan kinle yanıt verdiğin anlamına gelirdi yalnızca. Ayrıca benim yeni Yahudiliğimle ilgili aşırı olumsuz değerlendirmen çok abartılıydı; birincisi bu Yahudilik içinde senin lanetini barındırıyordu, ikincisi de gelişimi için çevredeki insanlarla kurulan temel ilişki esastı, yani benim durumumda ölümcüldü.

Yazmama ve bununla bağlantılı olup da senin bilmediğin şeylere karşı gösterdiğin hoşnutsuzluğunla daha isabetliydin. Bu konuda gerçekten biraz bağımsızca hareket ederek senden uzaklaşmıştım; bu, arka tarafı bir ayağın altında ezilen, ön tarafıyla kendini çekerek kurtarıp yana doğru sürükleyen bir solucanı anımsatıyordu biraz da. Kısmen güvendeydim, soluk alabiliyordum; tabii yazmama karşı da hemen gösterdiğin hoşnutsuzluk, burada bir istisna olarak işime gelmişti. Senin kitaplarımı şu ünlü karşılama biçiminden kibrim ve hırsım nasibini alıyordu gerçi: "Komodinin üstüne bırak!" (Bir kitap geldiğinde çoğunlukla iskambil oynuyor olurdun), ama bunlar olurken özünde kendimi iyi hissederdim, sırf isyan eden hainliğimden, sırf ilişkimizle ilgili algımın yeni bir kanıtına duyduğum sevinçten değil, o sözler kulağıma kendiliğinden, "Artık özgürsün!" gibi geldiği için böyleydi. Bu yanlış bir algıydı kuşkusuz, özgür değildim ya da en iyi koşullarda henüz özgür değildim. Yazdıklarımın konusu sendin, öyle ya, senin göğsüne yaslanıp yakınamayacaklarımdan yakınıyordum orada yalnızca. Kasıtlı olarak uzatılmış bir vedaydı bu sana, gerçi senin tarafından zorla yaratılsa da, benim belirlediğim yönde

gelişiyordu. Ancak ne kadar azdı bütün bunlar! Esasen bunun söz edilmeye değer olmasının tek nedeni, benim yaşamımda meydana gelmiş olmasıdır, başka bir yerde olsa hiç fark edilmezdi; sonra bir başka nedeni de çocukluğumda sezgi, sonraları umut, daha da sonraları çaresizlik olarak yaşamıma hükmetmesi ve bana –yine de senin kimliğinde denebilir– birkaç küçük kararımı zorla kabul ettirmesidir.

Örneğin meslek seçimim. Bana burada kendi cömert ve hatta bu bağlamda sabırlı denebilecek tavrınla tümüyle özgürlük tanıdın kuşkusuz. Ne var ki bu vesileyle, Yahudi orta sınıfının erkek çocuklara karşı takındığı senin için de esas olan genel tutumu ya da en azından bu sınıfın değer yargılarını izledin. Sonunda senin benim şahsımla ilgili yanlış anlamalarından biri burada da etkili oldu. Sen öteden beri babalık gururuyla, benim gerçek yaşamımı bilmediğinden, çelimsizliğimden çıkarımlar yaparak beni oldukça çalışkan biri sayarsın. Senin düşüncene göre çocukluğumda sürekli ders çalıştım, sonraları da sürekli yazdım. Oysa bunun uzaktan yakından doğru bir yanı yok. Daha az abartıyla az ders çalışıp, hiçbir şey öğrenmediğimi söylemek daha yerinde olur; orta düzeyde bir bellekle ve pek kötü sayılmayacak algı gücüyle onca yıldır biraz bir şeylerin takılıp kalmış olması çok tuhaf sayılmaz; ancak her durumda, son derece tasasız, sakin bir yaşamın ortasında harcanan onca zaman ve parayla, özellikle de tanıdığım neredeyse bütün insanlarla kıyaslandığında kültürle ve özellikle de kültürün bir temele oturtulmasıyla ilgili genel sonuç olağanüstü hazindir. Hazin, ama benim için anlaşılırdır. Kendimi bildim bileli zihinsel varlığımı ortaya koyabilmek için öylesine derin acılar çektim ki, bunun dışındaki hiçbir şey umurumda olmadı. Liseli Yahudiler bizde tuhaf olurlar biraz; onlar-

da en olmayacak şeylere rastlanır; ancak benim gibi kendine yeten, gelgelelim soğukluğu fantastik boyutlardaki bir çocuğun duygusuz, pek gizlenmemiş, yıkılmaz, çocuksu bir acizlikte, gülünçlük derecesine varan, hayvani bir kendini beğenmişliğe ulaşan umursamazlığına başka hiçbir yerde rastlamadım; ama işin doğrusu umursamazlığım burada korku ve suçluluk bilincinin yol açabileceği sinirsel yıkıma karşı tek sığınaktı. Beni tek ilgilendiren şey kendime kaygılanmamdı, ancak bunun çeşitli şekilleri vardı; örneğin sağlığıma kaygılanmam gibi; ani başlamıştı, arada sırada sindirim, saç dökülmesi, kamburluk yüzünden küçük korkular vs. yaşadım, bunlar sayısız kademelerden geçip artarak sonunda gerçek bir hastalıkla neticelendi. Neydi bütün bunlar? Aslında fiziki bir hastalık değildi. Ancak hiçbir şeyden emin olmadığım için, her an varlığımın yeniden doğrulanmasına ihtiyaç duyduğum için, gerçek anlamda, kuşku barındırmayacak şekilde, tek başıma, yalnızca bizzat açıkça belirlediğim hiçbir şeye sahip olmadığım için, aslında mirastan yoksun bırakılmış bir erkek evlat olduğum için en yakınımdaki şeye, kendi bedenime de güvenim kalmamıştı elbette; boyum uzayıp duruyordu, ama bununla ne yapacağımı bilmiyordum, taşıdığım yük fazla ağırdı ve sırtım kamburlaştı; hareket etmeye hele ki idman yapmaya pek cesaret edemiyordum ve çelimsiz kaldım; hâlâ sahip olduğum her şeye, örneğin sindirim sistemimin iyi çalışmasına mucize gözüyle bakıp şaşırıyordum; bu halim bunu da yitirmeme yetti ve böylelikle her türlü hastalık hastalığının yolu açılmış oldu; derken evlenmek isteyişimin (buna daha sonra değineceğim) insanüstü yorgunluğu yüzünden ciğerlerimden kan geldi; ki bunda –sırf yazmak için ihtiyacım olduğunu düşündüğüm için ihtiyaç duyduğum, böylelikle bu sayfada değinilmek zorunda

olan– Schönbornpalais'deki dairenin yeterince payı olabilir. Yani bütün bunlar senin sıklıkla düşündüğün gibi aşırı çalışmaktan kaynaklanmadı. Öyle yıllar oldu ki, sapasağlam olduğum halde, senin hastalıkların dahil bütün yaşamın boyunca dinlenerek geçirdiğinden daha fazla zamanı kanepenin üzerinde tembellik ederek harcadım. Çok işim var diye senden kaçmam, çoğunlukla odamda uzanmak içindi. Toplam iş verimliliğim hem büroda (gerçi burada tembellik pek göze batmazdı, hem ayrıca korkaklığım yüzünden ölçülüydüm tembellikte) hem de evde pek düşüktü, bu durumu her yönüyle görebilseydin dehşete düşerdin. Muhtemelen kalıtımsal olarak tembel değilim hiç, ancak yapabileceğim bana göre bir iş yoktu. Yaşadığım yerde dışlanmış, işi bitirilmiş, mahkûm edilmiş, yenilgiye uğramıştım, başka bir yere kaçmaksa beni aşırı zorluyordu; ama iş değildi bu, çünkü söz konusu olan küçük istisnalar dışında benim güçlerimle erişemeyeceğim olanaksız bir şeydi.

Yani bu haldeyken mesleğimi seçmekte özgür bırakıldım. Ancak böyle bir özgürlüğü değerlendirebilecek durumda mıydım ben? Gerçek bir mesleğe erişebileceğim konusunda kendime güveniyor muydum hâlâ? Kendimi değerlendirmem başka her şeyden –örneğin dışarıda yaşanacak bir başarıdan– çok sana bağlıydı. Böyle bir başarı anlık bir güçlenmeden başka bir şey değildi, ama öte tarafta senin ağırlığın beni artan bir şiddetle sürekli aşağıya çekiyordu. İlkokulun birinci sınıfını asla geçemem diye düşünüyordum, ama başardım, hatta dereceye bile girdim; ancak lise giriş sınavını asla kazanamam sandım lakin başardım; ama artık lise birinci sınıfta mutlaka sınıfta kalırım dedim; hayır, sınıfta kalmadım ve sürekli başardıkça başardım. Ancak bunların sonucundan bir güven doğmadı, tersine –senin aksi yüzünde

bunun adeta kanıtını bulurdum– ne kadar çok başarırsam, işin sonunun o ölçüde kötü biteceğinden kuşkum yoktu. Zihnimde sıklıkla o korkunç öğretmenler kurulunun çevremde toplandığı canlanırdı (lise yalnızca en standart örnek, ama çevrem daima benzer durumdaydı); eğer birinci sınıfı geçersem, demek ki ikinci sınıfta, bunu da geçersem o zaman üçüncü sınıfta vs. bir araya gelip bu benzersiz, ayyuka çıkmış vakayı, benim gibi en yeteneksiz ve her durumda hiçbir şey bilmeyen birinin bu sınıflara gizlice yükselmeyi nasıl başardığını inceledikleri canlanırdı zihnimde; şimdi genel ilgi üzerime yöneldiği için öğretmenler elbette beni hemen tükürüp atarlar ve bu sıkıntıdan kurtulan bütün adil insanlar bunu sevinçle karşılardı. Böylesi düşüncelerle yaşamak bir çocuk için kolay değildir. Bu koşullar altında ders umurumda mıydı benim? Bende bir ilgi kıvılcımı çaktırmayı kim başarırdı? Bu belirleyici yaşta ders, yalnızca ders değil çevresindeki her şey ilgimi, zimmetine para geçirmiş ve hâlâ görevinin başında olan, yaptıklarının ortaya çıkması korkusuyla titreyen bir dolandırıcının, bir memur olarak hâlâ yerine getirmesi gereken bankadaki süregelen küçük işlere duyduğu ilgi kadar çekiyordu. Asıl meselenin yanında her şey öylesine küçük, öylesine uzaktı. Kısmen hileyle geçebildiğim olgunluk sınavına kadar böyle sürdü, sonra bitti, şimdi özgürdüm. Lisedeki baskıya karşın yalnızca kendi üzerime yoğunlaşmışsam, artık özgür olduğuma göre bunu asıl şimdi yapacaktım. Yani meslek seçiminde benim için gerçek özgürlük yoktu ve şunu biliyordum: Asıl meselenin karşısında benim gözümde her şey tıpkı lisedeki ders konuları kadar önemsiz olacaktı; yani mesele kibrimi pek zedelemeden bu umursamazlığa olabildiğince izin verecek bir meslek bulmaktaydı. Bu durumda en akla yakın olan olan hukuktu. On dört günlük kimya,

altı aylık Almanca eğitimi gibi kibrimin ve umudumun karşıt yöndeki küçük çabaları bu temel inancımı sağlamlaştırdı yalnızca. Böylece hukuk okudum. Bunun anlamı, sınavlardan önceki birkaç ay sinirlerimin epeyce yıpranması ve zihinsel açıdan resmen, üstelik binlerce ağzın önceden çiğnediği talaşla beslenmem demekti. Ama bir anlamda tam da bundan tat alıyordum, tıpkı eskiden liseden, sonradan da memuriyetten tat aldığım gibi, çünkü bunların hepsi benim durumuma bütünüyle uygundu. Ne olursa olsun burada şaşılacak bir öngörü sergiledim, henüz küçük bir çocukken öğrenim ve meslekle ilgili yeterince açık sezgilerim vardı. Bu açıdan kurtuluş beklemiyordum, bunlardan çoktandır vazgeçmiştim.

Gelgelelim bir evliliğin benim için anlamı ve olasılığı bakımından neredeyse hiçbir öngörüm yoktu; yaşamımın o zamana kadarki bu en büyük korkusu, neredeyse hiç beklenmedik bir anda üzerime çullanmıştı. Çocuk öylesine yavaş gelişmişti ki, bu tür şeyler dıştan bakıldığında epeyce uzağındaydı, bunu düşünmeye ancak arada sırada ihtiyaç doğmuştu; ancak burada kalıcı, önemli, hatta en amansız sınavın hazırlanmakta olduğu fark edilemiyordu. Ama gerçekte, evlilik girişimleri senden kaçmak için en görkemli ve en umut verici çabalar olmuştu, bununla birlikte sonraki başarısızlık da benzer ihtişamdaydı kuşkusuz.

Bu alanda tümüyle başarısız kaldığım için, bu evlilik girişimlerini senin gözünde anlaşılır kılmayı da korkarım başaramayacağım. Yine de mektubun tamamının başarısı buna bağlı, çünkü bir yandan olumlu güçten yana neyim varsa bu girişimlerde bir araya toplanmıştı, diğer yandan senin eğitiminin sonuçlarından biri olarak betimlediğim bütün olumsuz güçler burada da adeta öfkeyle bir aradaydı; yani zayıflık, özgüven yoksunluğu ve so-

rumluluk bilinci, evlilikle arama adeta bir set çekiyordu. Açıklamanın beni zorlayacak olmasının bir nedeni de, bütün bunları günler ve geceler boyu düşünüp eşelemiş olmamdır, şimdi bunları gözümde canlandırmanın bile aklımı karıştırmaya yetmesidir. Açıklama yapmamı kolaylaştıracak tek şey, senin bence konuyu bütünüyle yanlış anlaman olacak; böylesine bütünüyle yanlış anlamayı bir parça düzeltmek aşırı zormuş gibi gelmiyor bana.

Öncelikle, evlilik işlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasını benim diğer başarısızlıklarımla aynı kefeye koyuyorsun; başarısızlıklarımla ilgili şimdiye kadar yaptığım açıklamaları kabul etmen koşuluyla buna itiraz etmem aslında. Gerçekten de aynı kefedeler, ancak konunun önemini küçümsüyorsun, üstelik öylesine küçümsüyorsun ki birbirimizle bu konuyu konuştuğumuzda aslında bambaşka şeylerden söz ediyor oluyoruz. Benim için evlilik girişimlerimin taşıdığı kadar anlam taşıyan bir şeyin senin bütün yaşamın boyunca başına gelmediğini söyleme cesareti gösteriyorum. Bununla, senin böylesine anlamlı bir şey yaşamadığını kastetmiyorum; tersine, senin yaşamın benimkinden daha zengin, daha acı dolu ve sıkıntılıydı, ama işte tam da bu yüzden başına bu türden bir şey gelmedi. Birinin önünde çıkacağı beş alçak merdiven basamağı, bir başkasının önündeyse tek ama o beş basamağın toplamı kadar yükseklikte bir basamak olması gibidir bu; birinci kişi yalnızca bu beş basamağın değil, daha yüzlercesinin ve binlercesinin üstesinden gelecektir, büyük ve çok yorucu bir yaşam sürmüş olacaktır, ancak çıktığı basamaklardan hiçbiri onun gözünde ikinci kişi için o tek, ilk, yüksek, sahip olduğu bütün güçleriyle tırmanılması olanaksız, ne yukarı ve elbette ne de dışına çıkabildiği basamağın taşıdığı anlamı taşımış olamayacaktır.

Evlenmek, bir aile kurmak, doğmak isteyen bütün çocukları kabullenmek, bu güvenilmez dünyada onları var etmek ve hatta biraz da yol göstermek benim inancıma göre bir insanın ulaşabileceği en yüksek noktadır. Onca insanın bu noktaya görünürde kolayca varabilmesi tersini kanıtlamaz, çünkü birincisi bunu fiilen çok kişi başaramaz, ikincisi de sayıları az olan bu kişiler çoğunlukla bunu "yapmazlar", başlarına gelir bu durum; gerçi en yüksek nokta değildir bu, ama yine de çok büyüktür, çok onurludur (özellikle "yapmak" ve "başına gelmek" fiilleri birbirinden açıkça ayrılamadığı için). Ve son olarak burada da mesele şu en yüksek nokta değil, ona uzaktan, ancak makul bir yaklaşmadır; öyle ya, güneşin doğrudan ortasına uçmak gerekmez, ama güneşin arada bir vurduğu ve insanın azıcık ısınabildiği dünyanın temiz bir köşesine gidip sığınmak yeterlidir.

Buna nasıl hazırlanmıştım peki? Bir hayli kötü. Buraya kadar anlattıklarımdan belli zaten. Ancak her bir kişi doğrudan hazırlandığı ve genelgeçer temel şartları sağlandığı sürece dışarıdan bakıldığında pek fazla müdahale etmedin. Başka türlüsü de mümkün değildi zaten, burada cinsiyetlere bağlı genel sınıfsal, toplumsal ve dönemsel gelenekler belirleyicidir. Ama sen yine burada da müdahale ettin, çok değildi, çünkü bu tür müdahalenin önkoşulu karşılıklı güçlü bir güvendir yalnızca, bu da belirleyici anlarda ikimizin arasında çoktandır eksikti; pek başarılı olamadın, çünkü gereksinimlerimiz çok farklıydı; beni çileden çıkaran şeyin seni etkilemesi gerekmez artık ya da tersi, senin için masumiyet olan benim için suç sayılabilir ya da tersi; sende sonuçsuz kalan bir şey beni mezara götürebilir.

Anımsıyorum, bir akşam seninle ve annemle dolaşmaya çıkmıştık, şimdiki Länderbank'ın yakınlarında,

Josefsplatz'taydık ve ben aptalca büyüklük ve üstünlük taslayarak, duygusuzca (bu sahteydi), soğuk (bu gerçekti) ve seninle konuşurken çoğunlukla olduğu gibi kekeleyerek ilginç şeylerden söz etmeye başladım; beni aydınlatmadığınızı, okuldaki arkadaşlarımın benimle ilgilenmek zorunda kaldıklarını, büyük tehlikelerle yüz yüze geldiğimi söyleyip sizi suçladım (burada kendimi yürekli göstermek için kendi huyumca fütursuzca yalan söyledim, çünkü korkaklığım yüzünden kentli çocukların sıradan yatak günahları dışında "büyük tehlike"nin ne olduğu konusunda fazlaca fikrim yoktu), ama son olarak neyse ki artık her şeyi bildiğimi, artık kimsenin öğüdüne ihtiyacım kalmadığını ve her şeyin yolunda olduğunu belirttim. Bunlardan konuşmaya başlamamın başlıca nedeni, bu konulardan hiç değilse söz etmenin hoşuma gitmesiydi, sonra bir de meraktan, son olarak da sizden bir şekilde bir şeyin öcünü almak için konuştum. Söylediklerimi mizacın gereği pek hafife aldın, aşağı yukarı bu tür şeylerin tehlikeye girmeden nasıl üstesinden geleceğim konusunda öğüt verebileceğini belirttin yalnızca. Senden belki tam da böyle bir yanıt koparmak istemiştim; bu, etle ve bütün iyi şeylerle aşırı beslenmiş, bedeni hareketsiz, sürekli kendiyle meşgul çocuğun şehvetine uygun bir davranıştı ne de olsa; gelgelelim dışarıdan algılanan utancım bundan öylesine incinmişti ki –ya da ben incinmiş olması gerektiğine inanmıştım–, irademe karşı koyup seninle bu konuyu konuşmak istemedim ve kibirli bir küstahlıkla konuşmayı yarıda kestim.

Senin o zamanki yanıtını değerlendirmek kolay değil, bir yandan insanı alt eden bir açıklığı, adeta eski çağlardan kalma özelliği vardı; gelgelelim diğer yandan vermek istediği derse gelince çağa çok uygun bir aldırmazlık içeriyordu. O zaman kaç yaşında olduğumu bilmiyorum,

on altıdan fazla değildim kesinlikle. Ancak böyle bir çocuk için çok tuhaf bir yanıttı yine de ve aslında senden aldığım ilk doğrudan ve yaşamı kapsayan ders olmasıyla aramızdaki mesafeyi ortaya koyuyordu. Yanıtının henüz o zaman içime işleyen, ancak çok sonraları yarı buçuk bilincine vardığım asıl anlamı şuydu: Bana öğütlediğin şey, senin görüşüne hele ki benim o zamanki görüşüme göre olabilecek en kirli şeydi. Bu pislikten bedenim yoluyla eve bir şey getirmememi sağlamak istemen, ikinci dereceden önemliydi, çünkü bununla yalnızca kendini, evini koruyordun. Daha ziyade asıl mesele bir koca, temiz bir adam, heybetiyle bu tür şeylerin üzerinde yer alan biri olarak kendi öğüdünün dışında kalmandı; o zamanlar bunu benim gözümde muhtemelen daha da şiddetlendiren, bana evliliğin de edepsizce gelmesiydi ve bu yüzden evlilik hakkında genel olarak duyduğum şeyleri ebeveynime uygulamamın benim için olanaksız olmasıydı. Böylelikle sen daha da arınıp, daha da yüceliyordun. Evlenmeden önce kendine de böyle bir öğütte bulunabileceğin benim için bütünüyle düşünülemezdi. Yani dünyevi kirden sende neredeyse eser yoktu. Sanki bu benim kaderimmiş gibi, açık yüreklilikle söylenmiş birkaç sözle beni hem de sen aşağıdaki bu kirin içine itiyordun. Şu halde dünya senden ve benden ibaretse –ki benim çok aklıma yatan bir düşünceydi bu– demek ki o zaman dünyanın saflığı seninle sona eriyor ve senin öğüdün sayesinde benimle de kirlilik başlıyordu. Beni bu şekilde yargılaman aslında anlaşılır gibi değildi, bana bunu yalnızca eski suçum ve bana yönelttiğin derin küçümsemen açıklayabilirdi. Böylelikle özümün en derinlerine, üstelik çok ağır biçimde yeniden dokunulmuştu.

İkimizin suçsuzluğunun da en belirgin olduğu nokta burası herhalde. A., B.'ye açıkça, hayat görüşüne uygun,

pek güzel olmayan, ancak kentte günümüzde bütünüyle alışılmış, sağlığa yönelik zararları belki önleyebilecek bir öğüt veriyor. Bu öğüt ahlaki açıdan B.'yi güçlendirecek özellikte değil pek, ama göreceği zarardan sonraki yıllar içinde neden sıyrılıp çıkmasın, ayrıca öğüdü dinlemek zorunda da değil ve her durumda öğüdün kendisi B.'nin gelecekteki tüm dünyasını yıkabilecek bir neden içermiyor. Ve yine de buna benzer bir şey meydana geliyor, ama bunun tek nedeni senin A., benim de B. oluşumuz.

Bu karşılıklı masumiyeti her yönüyle çok iyi görebilmemin bir nedeni de benzeri bir çatışmanın tamamen farklı koşullarda yaklaşık yirmi yıl sonra aramızda yeniden yaşanıyor olmasıydı; bir olgu olarak feciydi, ama esasında çok daha zararsızdı, çünkü otuz altı yaşıma gelmiş biri olarak benim zarar görebilecek neyim kalmıştı ki hâlâ? Bununla, son evlilik niyetimi açıklamamı izleyen telaşlı o birkaç günün birinde yaptığımız kısa fikir alışverişini kastediyorum. Bana aşağı yukarı şöyle dedin: "Kız herhalde –Praglı Yahudi kızları bu işten iyi anlar– bir bluz seçip giydi, sen de bunun üzerine onunla evlenmeye karar verdin tabii. Hem de olabildiğince hızlı, bir hafta içinde, yarın, bugün. Seni anlayamıyorum. Yetişkin bir insansın, kentte yaşıyorsun, önüne çıkan herhangi bir kızla evlenmenin dışında kendine bir çözüm bulamıyorsun. Başka bir yolu yok mu? Eğer bundan korkuyorsan, seninle bizzat kendim giderim oraya." Daha etraflı ve açık konuşmuştun, ancak ayrıntıları anımsamıyorum artık, belki gözlerim de kararmıştı biraz, dikkatimi daha çok anneme vermiş gibiydim; gerçi o seninle tamamen aynı fikirde olsa da, yine de masadan eline bir şey alıp dışarı çıkmıştı.

Sözlerinle sanırım beni daha ağır bir şekilde aşağılamamış, küçümsediğini daha açık göstermemiştin hiç.

Yirmi yıl önce benimle benzer şekilde konuştuğunda, senin gözünde yolu uzatmadan yaşamla tanıştırılabilecek durumda olan, yaşına göre olgun kentli oğlana karşı bu sözlerde hiç değilse kendi açından saygı fark edilebilirdi biraz. Bugün olsa bu saygı küçümsemeyi artırabilirdi ancak, çünkü o yıllarda hamle yapan oğlan, bu hamlenin içinde takılıp kaldı ve bugün senin gözüne tek bir deneyim bile kazanmamış, aksine üstüne yirmi yıl daha eklenmiş bir perişanlık içindeki biri gibi görünüyor. Bir kızda karar kılmış olmam sana hiçbir şey ifade etmemişti. Benim karar verme gücümü (farkında olmadan) hep ezmiştin, şimdi de (farkında olmadan) bu gücün değerini anladığını sanıyordun. Benim başka yönlere doğru giriştiğim kurtulma çabalarından haberin yoktu, bu yüzden beni bu evlilik girişimine götüren fikir silsilesi hakkında da bir şey bilemezdin, ancak tahmin yürütmeye çalıştın ve hakkımda sahip olduğun genel yargı doğrultusunda en iğrenç, en kaba, en gülünç öğüdü verdin. Ve de bana bunu aynen bu tarzda söylemekten bir an olsun çekinmedin. Bana bununla yaşattığın utanç, evlenerek senin adına süreceğim lekeyle kıyaslandığında senin düşüncene göre hiçbir şeydi.

Evet, evlilik girişimlerimle ilgili bana bazı yanıtlar verebilirsin şimdi ve bunu yaptın da: F. ile nişanı iki kez bozup iki kez yeniden nişanlanmam, seni ve annemi nişan için boş yere Berlin'e sürüklemiş olmam vs. karşısında kararıma karşı fazlaca saygı duyamazdın. Bütün bunlar doğru, ancak iş buraya nasıl geldi?

Her iki evlilik girişiminin temelinde yatan düşünce tümüyle düzgündü: Bir aile kurup, bağımsız olmak. Senin aslında sıcak baktığın bir düşünce bu, ancak gerçekteki uygulaması bir çocuk oyunu gibi; hani birinin diğerinin elini tutup, hatta üzerine bastırıp, şöyle seslenmesi gibi:

"Hadi gitsene, gitsene, neden gitmiyorsun?" Ne var ki bizim olayımızda, şu "Gitsene!"yi senin eskiden beri gönülden söylemen yüzünden durum karmaşıklaştı, çünkü yine eskiden beri farkında olmadan yalnızca mizacının gücüyle beni tuttun, daha doğrusu aşağı çektin.

Her iki kız da gerçi rastlantı sonucu ama olağanüstü iyi seçilmişti. Benim korkak, kararsız, kuşkucu biri olarak örneğin bir bluzdan büyülenip, bir çırpıda evliliğe karar verdiğime inanman yine senin o bütünüyle yanlış anlamalarının bir işaretidir. Her iki evlilik de daha çok mantık evliliği olacaktı, ama şu kadarını belirtmiş olayım, birinci seferde yıllar, ikinci seferde aylar boyunca düşünce gücüm gece gündüz bütünüyle bu plana yönelmişti.

Kızların ikisi de beni düş kırıklığına uğratmadı, ama ben onları uğrattım. Vaktiyle onlarla evlenmek istediğimde haklarındaki yargım neyse bugün de öyle.

Birinci evlilik girişimimde edindiğim deneyimleri ikincisinde göz ardı etmiş değilim, yani düşüncesizce davranmadım. Vakalar tamamen farklıydı işte; epeyce gelecek vaat eden ikinci durumda tam da eski deneyimlerim umutlandırmıştı beni. Burada ayrıntılardan söz etmek istemiyorum.

O halde neden evlenmedim? Her yerde olduğu gibi tek tük engeller çıktı, ama yaşam bu engellere yaklaşımdan ibarettir. Ancak koşullardan ne yazık ki bağımsız olan asıl engel, benim evliliğe ruhen açıkça yatkın olmayışımdı. Bu, evliliğe karar vermemle birlikte uykularımın kaçmasıyla kendini gösteriyor; başım gece gündüz yanıyor, yaşamım yaşam olmaktan çıkıyor, çaresizlik içinde bocalayıp duruyorum. Buna yol açan kaygılarım değil aslında, ağırkanlılığıma ve kılı kırk yarmama bağlı olarak da sayısız kaygılar eşlik ediyor bu duruma, ancak

önemli olan bunlar değil; gerçi böcekler gibi ceset üzerindeki işlerini yerine getiriyorlar, ancak önemli bir şekilde etkilenmem başka bir şeyden oluyor. Korkunun, zayıflığın, kendini hor görmenin genel bir baskısı bu.

Daha ayrıntılı açıklamaya çalışmak istiyorum bunu: Seninle ilişkilerimde açıkça var olan iki zıtlık, şu evlilik girişimi konusunda hiçbir alanda olmadığı kadar şiddetli bir şekilde çakışıyor. Evlilik kuşkusuz özgürleşmenin ve bağımsızlığın en açık teminatıdır. Böylece bir ailem olurdu, yani düşünceme göre en yüce noktaya ulaşırdım, yani senin de ulaşmış olduğun en yüce noktaya ve seninle denk olurdum, bütün o eski ve sonsuza kadar taze yeni utançlar ve zorbalıklar yalnızca tarih olurdu. Elbette masalsı olurdu bu, ancak kuşku uyandıran nokta tam da bu işte. Bu kadarı fazladır, bu kadarına ulaşılamaz. Birinin tutuklu olup, niyetinin yalnızca kaçmak değil –ki mümkündür bu– bir de ve aynı zamanda hapishaneyi şehvet sarayına dönüştürmek olması gibidir bu. Eğer kaçarsa, hapishanedeki değişikliği yapamaz, ama değişikliği yaparsa da kaçamaz. Seninle aramda var olan bu son derece talihsiz ilişki içinde bağımsız olmak istiyorsam, seninle olabildiğince hiçbir ilişkisi bulunmayan bir şey yapmalıyım; gerçi evlilik en yüce şeydir ve en saygın bağımsızlığı sağlar, ancak aynı zamanda seninle çok yakın ilişki içindedir. Bundan kurtulmak istemek bu yüzden içinde bir tür delilik barındırır ve her çaba neredeyse bununla cezalandırılır.

İşte tam da bu yakın ilişki beni evlenmem konusunda da ayartıyor kısmen. Böylece aramızda oluşacak ve senin hiçbir şeyi anlamadığın kadar anlayabileceğin bu denkliği böylesine güzelmiş gibi hayal ediyorum, çünkü o zaman özgür, minnettar, kabahatsiz, namuslu bir erkek evlat olurdum; sense işkence etmeyen, zalimlik yapma-

yan, halden anlar, hoşnut bir baba. Ne var ki bu amaçla yaşanan her şeyin yaşanmamış olması, yani bizim üstümüzün çizilmesi gerekirdi.

Ancak olduğumuz halimizle evlilik benim için kapalı, çünkü tümüyle tam da sana mahsus bir alan. Bazen ortaya açılmış bir dünya haritasını, seni de üzerine enlemesine uzanmış olarak gözümün önüne getiriyorum. İşte o zaman benim yaşamım açısından yalnızca ya senin üzerini kaplamadığın ya da senin erimin dışında kalan alanlar söz konusu olabilirmiş gibi geliyor bana. Bunlar da, senin benim gözümdeki yüceliğine göre ne sayıları fazla olan ne de insanın içini açan alanlar, özellikle evlilik aralarında bulunmuyor.

Bana örnek olma şeklinle beni mağazadan sürdüğün gibi evlilikten de sürdüğünü asla söylemek istemediğimi bu kıyaslama bile kanıtlar. Aradaki uzak benzerliğe karşın tersi geçerli. Sizin evliliğiniz benim için birçok açıdan örnek bir evlilikti; sadakatte, karşılıklı yardımlaşmada, çocukların sayısıyla örnekti; hatta çocuklar büyüyüp, evdeki huzuru artarak kaçırmaya başladıklarında evliliğiniz bundan etkilenmedi. Evliliği yüce bir kavrama oturtmam muhtemelen tam da bu örneğe dayanarak gelişti; evlilik isteğimin zayıf oluşunun ise farklı nedenleri vardı. Bu nedenler senin çocuklarınla olan ilişkinde saklıydı – ki bütün mektup bunu konu alıyor zaten.

Evlilik korkusunun bazen, kişinin kendi ebeveynine karşı işlediği günahlarının acısını ileride kendi çocuklarının ondan çıkaracağı yolunda duyduğu endişeden kaynaklandığına dair bir görüş vardır. Bence bunun benim durumumda önemli bir anlamı yok, çünkü bendeki suçluluk bilinci aslında kaynağını senden alıyor ve de kendi benzersizliği fazlasıyla içine işlemiş durumda; evet bu benzersizlik duygusu onun acı veren yapısının bir

parçası, tekrarı ise düşünülemez. En azından şunu söylemek zorundayım ki, böyle suskun, boğucu, can sıkıcı, çökmüş bir oğul benim için dayanılmaz olurdu; başka olasılık yoksa ondan kaçardım herhalde, senin evliliğim yüzünden yapmak istediğin gibi memleketi terk ederdim. Yani evlilik konusundaki beceriksizliğimde bundan da etkilenmiş olabilirim.

Ama burada kendim için duyduğum kaygı çok daha önemli. Bunu şöyle anlamalısın: Yazarken ve yazmaya bağlı şeylerde küçük bağımsızlaşma girişimlerinde ve bana küçücük başarılar kazandıran küçük kaçış girişimlerinde bulunduğumu ima etmiştim, ama bunların beni bir yere götürmeyeceğini birçok şey gösteriyor bana. Ama yine de bunları koruyup kollamak, geri püskürtebileceğim her türlü tehlikenin, evet böylesi bir tehlikeye ilişkin her olasılığın bunlara ulaşmasına engel olmak benim görevim, daha doğrusu yaşamım bundan ibaret. Evlilikte böyle bir tehlike olasılığı var, kuşkusuz en büyük destek olasılığı da; ancak tehlike olasılığı taşıması benim için yeterli. Eğer tehlike dönüşürse ne yapardım ben! Bu tehlike duygusunun muhtemelen kanıtlanamaz, ama her durumda çürütülemez olduğu bir evlilik içinde yaşamayı nasıl sürdürürdüm? Bu duygu karşısında yalpalayabilirim gerçi, ama sonunda nasıl biteceği kesindir, vazgeçmek zorunda kalırım. Elindeki serçeyle, damdaki güvercin benzetmesi buraya pek uygun düşmüyor. Elimde hiçbir şey yok, damdaysa her şey var, ama yine de –mücadele koşullarının ve yaşam çilesinin kararı böyle– hiçi seçmek zorundayım. Meslek seçiminde de benzer şekilde tercih yapmak zorunda kalmıştım.

Ama evliliğin önündeki en önemli engel, ailenin ayakta kalabilmesi, hele yönetilebilmesi için sende gördüğüm her şeyin gerekli olduğu yönündeki söküp atılamayan

kanaatim; üstelik iyilik ve kötülüğün senin içinde organik olarak birleştiği gibi, bunların hepsi bir arada gerekli, yani güç ve diğeriyle dalga geçme, sağlık ve belli bir ölçüsüzlük, konuşma yeteneği ve yanına yaklaşılmazlık, özgüven ve kimseden memnun olmama, dünyaya kafa tutma ve zorbalık, insan sarraflığı ve insanların çoğundan kuşkulanma, ama sonra çalışkanlık, sebat, hazırcevaplık, korkusuzluk gibi hiçbir zararı bulunmayan meziyetler. Kıyaslarsak bütün bunlardan bende neredeyse hiç yoktu ya da çok az vardı ve senin bile evlilik içinde ağır savaşlar verdiğini, hatta çocuklarına karşı başarısız olduğunu görürken evliliğe mi cesaret edecektim? Tabii bu soruyu ne kendime açık seçik sordum ne de açık seçik yanıtladım, yoksa konuya sıradan düşünce tarzı hâkim olurdu ve bana senden farklı olup yine de evlenen ve evlilik yüzünden çökmemiş erkekleri işaret ederdi (çevrenden senden çok farklı birinin adını vermiş olmak için: Richard Dayı) ki bu da çok şeydir ve benim için fazlasıyla yeterdi. Ama işte bu soruyu sormayıp, çocukluğumdan beri yaşadım. Kendimi öncelikle evlilik karşısında değil, her türlü ufak tefek şey karşısında sınadım; örnek olmanla ve burada betimlemeye çalıştığım yetiştirme tarzınla her türlü ufak tefek şey karşısında beni yeteneksizliğim hakkında ikna ediyordun; her türlü ufak tefek şeyde doğru olan ve seni haklı çıkaran o şey, en büyük olayın, yani evliliğin karşısında da elbette müthiş doğru olmalıydı. Evlilik girişimlerime kadar, sıkıntıları ve kötü önsezileri olsa da doğru düzgün defter tutmadan bugünden yarına yaşayan işadamı gibi yetiştim aşağı yukarı. Böyle biri bazı küçük kazançlar elde eder, ender gerçekleştiği için bunları hayalinde sürekli okşar sever ve abartır, ama bunun dışında her gün zarara uğrar yalnızca. Her şeyi kayda geçirir, ama hiçbir zaman bilanço çıkarmaz. Şimdi

sırada bilanço baskısı, yani evlilik girişimi vardır. Burada hesaba katması gereken büyük meblağlar karşısında sanki hiçbir zaman en ufak bir kâr bile etmemiş gibidir, ortada kocaman bir borç vardır yalnızca. Şimdi kalk, aklını oynatmadan evlen bakalım!

Seninle bugüne kadarki hayatım böyle sonlanıyor ve geleceğe yönelik bu tür beklentiler içeriyor.

Senden korkmamla ilgili gerekçemi her yönüyle görebilirsen, şöyle bir yanıt verebilirdin: "Seninle ilişkimi, yalnızca senin suçlu olduğunla açıklayarak işin kolayına kaçtığımı savunuyorsun; bense görünüşteki çabalarına karşın bana kıyasla hiç değilse daha zoru seçmediğine, ancak çok daha kârlı bir yol izlediğine inanıyorum. Önce her türlü suçu ve sorumluluğu üzerinden atıyorsun, bu noktada yöntemleriniz aynı hani. Ama ben sonra –aynen düşündüğüm gibi– suçu bütünüyle senin üstüne yıkarken, sen aynı zamanda 'aşırı zeki' ve 'aşırı sevecen' olup beni her türlü suçtan aklamak istiyorsun. Sonuncusunu tabii ki göstermelik başarıyorsun (fazlasını da istemiyorsun zaten) ve satır aralarından mizaç, huy, farklılık ve çaresizlikle ilgili bütün o 'deyimlere' karşın saldırganın aslında ben olduğum, senin o bütün yaptıklarınınsa yalnızca kendini savunmak olduğu sonucu çıkıyor. Samimiyetsizliğinle yeterince şey elde etmiş olabilirsin aslında, çünkü üç şeyi kanıtladın: Birincisi kendinin suçsuz olduğunu, ikincisi benim suçlu olduğumu ve üçüncüsü harika biri olduğun için yalnızca beni bağışlamaya hazır olmakla kalmayıp, aynı zamanda –gerçekle örtüşmese de– bir anlamda suçsuzluğumu ve kendini buna inandırmaya hazır olduğunu kanıtladın. Bu sana şimdi artık yetebilirdi, ama yetmiyor henüz. Büsbütün benim sırtımdan yaşamayı kafana koydun çünkü. Birbirimizle savaştığımızı itiraf ediyorum, ama iki türlü savaş vardır. Biri, bağımsız

tarafların güçlerinin ölçüştüğü şövalyece savaştır; herkes kendi başınadır, kendine kaybedip, kendine kazanır. Bir de sokmakla kalmayıp, aynı zamanda hayatta kalabilmek için kan emen haşaratın savaşı vardır. Bu, asıl paralı askerdir ve bu sensin. Yaşamla baş edemiyorsun; ama kendine bu halinle rahat, tasasız ve kendini suçlamadan bir düzen kurabilmek için, senin yaşama dair bütün becerilerini senden alıp kendi ceplerime soktuğumu kanıtlıyorsun. Yaşamla baş edemediğin şimdi neden umurunda olsun ki senin, sorumluluk benim üstümde, sense rahatça uzanıp, seni bedenen ve ruhen yaşamın içinden taşıyıp götürmem için kendini bana bırakmışsın. Bir örnek: Geçenlerde evlenmek istediğinde –ki bu mektupta bunu itiraf ediyorsun– aynı zamanda evlenmek istemiyordun, ancak çaba harcamak zorunda kalmamak için, bu birleşmenin adıma süreceği 'leke' yüzünden sana bu evliliği yasaklayarak, evlenmeme işinde sana destek olmamı istiyordun. Ama böyle bir şey asla aklımın ucundan geçmedi. Birincisi, zaten hiçbir zaman yapmadığım gibi burada 'mutluluğuna engel olmak' istemedim, ikincisi de çocuğumdan böylesi bir suçlamayı asla duymak istemem. Kendimi aşıp, seni evlilik işinde özgür bırakmamın bana bir yararı oldu mu peki? Zerre kadar olmadı. Evlenmen konusundaki isteksizliğim evlenmeni engellemezdi, aksine o kızla evlenmeyi senin gözünde daha da çekici kılardı aslında, çünkü senin ifadenle 'kaçış girişimi' böylelikle eksiksiz olurdu. Ve evlenmene izin vermem, senin suçlamalarının önüne geçmedi, çünkü senin evlenmemenden her koşulda benim suçlu olduğumu kanıtlıyorsun zaten. Ancak bana göre temelde burada ve başka tüm konulardaki bütün suçlamalarımda haklı olduğumdan ve bunların arasında özellikle haklı bir suçlamanın, yani ikiyüzlülük, yaranma, asalaklık suçlamasının eksik olduğundan baş-

ka bir şey kanıtlamadın bana. Eğer pek yanılmıyorsam bu mektupla da aynı şekilde asalaklık ediyorsun bana."

Önce, ucu kısmen sana da dokunan bütün bu itirazın senden değil, benden geldiği yanıtını veriyorum. Senin başkalarına karşı duyduğun güvensizlik bile, bana aşıladığın kendime karşı duyduğum güvensizlik kadar büyük değil. Aslında aramızdaki ilişkinin nitelendirilmesini yeni verilerle destekleyen itirazın bir ölçüde yerinde olduğunu yadsımıyorum. Tabii olaylar gerçekte, mektubumda sunduğum kanıtlar gibi birbirine oturmaz, yaşam bir sabır oyunundan fazlasıdır; ama bu itirazla ortaya çıkan düzeltmeyle –ki bu düzeltmeyi tek tek ayrıntılarıyla ne anlatabilirim ne de anlatmak isterim– bence gerçeğe öylesine yakın bir noktaya ulaşıldı ki, bu ikimizi de biraz yatıştırıp, yaşamayı ve ölmeyi kolaylaştırabilir.

Franz